

İKONOĞRAFİDEN İNANCA “İSA MESİH’İN DİRİLİŞİ/PASKALYA” SÜRECİ

Mehmet Alparslan KÜÇÜK*

Özet

Hıristiyan inancının, ibadetinin ve ikonografisinin temelini “İsa Mesih” oluşturmaktadır. Bu bağlamda Hıristiyanlık, İsa merkezli bir din (İsevilik) olarak yorumlanmaktadır. Özellikle İsa’nın diriliş süreci, Hıristiyanlık felsefesinin ana temasını meydana getirmektedir. Çünkü Hıristiyanlara göre İsa’nın ölümü ve dirilme süreci, “insanoğlunun kurtuluşu” ekseninde değerlendirilen bir olaydır. Birkaç aşamada ele alınabilecek olan İsa Mesih’in diriliş süreci, ikonografide de teferruatlı biçimde sözkonusu edilmiş ve bu husus, Hıristiyan inancına “Paskalya” olarak yansımıştır. Bu makalede de ikon, ikonografi ve Paskalya kavramlarının analizi ile birlikte ikonaların Hıristiyan anlayışındaki yeri kısaca ele alınmıştır. Daha sonra da İsa Mesih’in ölüm ve sonrasında meydana gelen diriliş sürecinin ikonografiye yansımaları ve Hıristiyan inanç ve ibadetindeki konumu kısaca irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkon, İkonografi, Ayin, Mesih İsa, Diriliş, Paskalya.

From Iconography To Faith: “Resurrection of Jesus Christ/Easter” Process

Abstract

Jesus Christ is the basis of the Christian faith, worship and iconography. Christianity is interpreted as a religion based on Jesus Christ. Especially Jesus Christ’s resurrection and ascension process, brings up the main theme of Christian philosophy. This process for Christians is event of “salvation of human”. Christ’s resurrection process can be evaluated in several stages. This process, in faith and worship of Christianity, has been named “easter”. In this article, the words of icon, iconograph and easter analyzed. Then, subject of Jesus Christ’s death and subsequent resurrection has been investigated and discussed in iconography and the position of the Christian faith and worship.

Keywords: Icon, Iconography, Ceremony, Jesus Christ, Resurrection, Easter.

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü Öğretim Üyesi (makucuk@gazi.edu.tr)

Giriş

Hıristiyanlıkta, “İsa Mesih”, hem ikonografi hem inanç hem de ibadet uygulamaları açısından en önemli bir figürdür. Çünkü Hıristiyanlara göre İsa, ölümü ve dirilişi ile “*insanoğlumun kurtuluşu*”nu sağlamıştır. Özellikle tüm insanlık için kendisini feda etmesi, dirilmesi ve göğe yükselmesi, Hıristiyan Kutsal Kitabındaki olayların bilimsel biçimde resmedilmesi olarak da yorumlanabilen ikonografide de detaylı şekilde konu edilmiştir. Böylece Hıristiyan Kutsal Kitabından ikonalara yansıyan İsa Mesih’in ölümü ve dirilişi, tarihsel süreç içerisinde Hıristiyan ve inanç ibadet uygulamalarında da “Paskalya” adı ile yaşatılmıştır/yaşatılmaktadır.

A-İkon/İkona, İkonografi ve Paskalya Kavramlarına Genel Bir Bakış

Yunanca “*eikon, eikein*” kelimelerinden türeyen ikon/ikona, “*resim, suret, tasvir, benzemek, benzetmek, benzerlik ve benzeşim*” gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. “*Eikasia*” kelimesinden de türemiş olabileceği ileri sürülen ve “*imaj*” anlamına da gelen “*eikon*”, İbranice “*Tselem*” ve Latince “*Imago*” kelimesi ile de eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. “*Herhangi bir kişi, düşünce veya akımı simgeleyen şekil veya resimler*” ile “*Bilgisayardaki bir programı gösteren küçük resim veya simgeler*” de ikona olarak tanımlanmaktadır. İkona dinî anlamda, “*Dua için odak merkezi olarak kullanılan kutsal kişi, olay*” veya “*Ruhsal gerçekliği ve dinî hakikati açıklama amacını taşıyan imaj*” olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş anlamı ile ikona, “*Kiliselerdeki İsa’nın, Meryem’in, Yahya’nın, aziz(e)lerin ve Hıristiyanlık dinine ait olayların tahta üzerine mum veya yumurta boyalı, kabartma olarak yapılan dinî içerikli resimler veya tasvirler*” olarak tarif edilmektedir¹.

Tanrısallığın bir uzvu veya bir uzantısı kabul edilen ikonlar/ikonalar, *Tanrı’nın* inayetini elde etmek için de bir vasıta olarak kabul edilmektedir. Onlar, Tanrısal veya ilahî enerji depoları olarak hem “*İbadet İkonaları*” hem de “*Deskriptif (Tanımlayıcı) ve Didaktik (Öğretici) İkonalar*” şeklinde iki kısımda değerlendirilmektedir. İnsan eli değmeden ortaya çıktığına inanılan ve Yunanca “*Acheiropoietia*” olarak ifade edilen ibadet ikonaları, “*Kutsal Yüz*” (Holy Face) şeklinde de isimlendirilebilmektedir. İbadet ikonaları, genel olarak “*Evrenin Hâkimi (Pantokrator) İsa, Kutsal Mendil ve Taht Üzerinde İsa*” şeklinde üç bölümde değerlendirilmektedir². Tanımlayıcı ve öğretici/egitici

¹ Mitchell,1986:31; Mitchell,1993:552-553; Yılmaz,1993:1; Tarasov, 2002:10; Erişim <http://www.ssp.ca/Icons%20and%20Iconography%20updated%2011-21-2010-cg.pdf>, 20.02.2016; Küçük, 2013:154-155; Küçük, 2015a: 23-24; W.J.T.M., 1993:553-554

² Macit, “Dualist Teo-Stratejinin Batı Ekseni:Fener Patrikhanesi”, Erişim <http://www.21yuzvildergisi.com/assets/uploads/files/78.pdf>,11.04.2016; Yörükoğlu,

ikonalar ise Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Kitabı'ndaki olayları konu edinen ikonlardır. Kilise tarihindeki olayları veya şahsiyetleri öğretmek ve göstermek eğitici bir özelliği olan bu ikonalar, İkonografi biliminde, "Oniki Yortu"³ (*Dodekaorton*) adı ile bilinmektedir.

Yeni bir disiplin ve bir sanat dalı/alanı olarak İkonografi; "ikonaları inceleyen, onların biçimlerini, simgelerini, konularını belirleyen ve sınıflandıran disiplin dalı" veya "Sanat Tarihi'nin, sanat yapıtlarının biçimlerinin karşılığı olarak, konuları ve anlamları ile ilgilenen dalı" olarak tanımlanmaktadır. İkonaları inceleme ve yorumlama sanatına ise "ikonoloji" adı verilmektedir. İkonoloji, *imaj (icon)* ve *bilim (logos)* kelimelerinin birleşiminden meydana gelmekte ve "imaj bilimi" olarak da değerlendirilmektedir. "İmajların konuşma sanatı" olarak da özetlenen ikonoloji, hem imajların alegorik veya sembolizm açısından incelenmesini hem de görsel imajların dilbilimi açısından yorumunu ifade etmektedir⁴.

Paskalya kelimesi ise İbranice "geçiş" anlamına gelen "Pesah (*fısh*)"tan gelmektedir. Bu kelimenin kökeninin Yunanca "Passover" kelimesinden geldiği de rivayet edilmektedir. Latince'ye ve Yunanca'ya "Pascha" olarak geçen bu kelimenin kökeninin, İstar (Astarte veya Astoreth) ile ilişkili bahar bayramından, Anglo-Saksonlar'ın "Aydınlık Tanrıçası" Eostre'den, hatta bahar mevsimi için kullanılan "eostur" kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir. "Büyük gün" anlamına gelen ve en eski Hıristiyan bayramı olan "Easter", İngilizce'de Paskalya'yı ifade etmek için kullanılmaktadır. Paskalya, İsa'nın, tüm insanlığın günahı için kendisini, Çarmıh'ta feda edilmesini ve dirilişini ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir. Bu bağlamda dirilişin gerçekleştiği gün

2006:23-30; Yılmaz,1993:2; [Akkaya, 2000:134;](http://www.akkaya.com/2000/134/) Erişim <http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=7615>,21.02.2016

³ Oniki yortu şu şekildedir: "1. Cebrail'in Meryem'e gebe kalacağını bildirmesi ve İsa'nın, Meryem'in rahmine kutsal yolla düşmesi (Müjde/Evangelismos), 2. İsa'nın doğumu (Genesis), 3.İsa'nın mabede takdimi (Hipapanti), 4. İsa'nın vaftiz edilişi (Vaftisis), 5. İsa'nın suretinin değişmesi (Metamorfosis), 6. İsa'nın sevdiği kişilerden Lazarus'un dirilişi (Egersis to Lazaru), 7. İsa'nın eşek veya sığa üzerinde Kudüs'e girişi (Vaioforos), 8. İsa'nın çarmıha gerilişi (İstavros/Stavrosis), 9. İsa'nın öldükten sonra dirilişi (Anastasis), 10. İsa'nın göğe yükselişi (Analepsis/Analipsis), 11. Kutsal Ruh'un Havariler üzerine inişi (Pentekost) ve 12. Meryem'in ölümü'dür (Koimesis/Kimisis)"(Küçük, 2015:24-25; Yılmaz, 1993:2).

⁴ Mitchell, 1986:1-2; Tarasov, 2002:10-11,85-93; Mitchell, 1993:552; Yılmaz, 1993:2-3; Nes, 2004:14, 17, 33-35; Eliade, 2000:72; W.J.T.M., 1993:552; Erişim [http://www.sspp.ca/icons%20and%20Iconography %20-%20updated%2011-21-2010-cg.pdf](http://www.sspp.ca/icons%20and%20Iconography%20-%20updated%2011-21-2010-cg.pdf), 20.02.2016; Köklü, 2006:11-12; Küçük,2009:16; Yörükoğlu, 2006: 23-30; Küçük 2013:155-157; Küçük, 2015a:24-26

olan Pazar Günü de, tüm Hıristiyanlık için çok önemli bir gündür ve her Pazar günü, küçük çapta bir Paskalya Bayramı niteliğinde kutlanmıştır/kutlanmaktadır. Paskalya bayramının sembolünü de yumurta⁵ ve tavşan oluşturmaktadır. Çünkü yumurtanın kabuğu, ölümün ve kırılması ise yeniden dirilişin göstergesidir. Tavşan ise hem doğurganlığın sembolü hem de bereketli bir hayvan olarak baharın gelişinin müjdecisidir⁶.

B-İkonaların Hıristiyan Anlayışındaki Yerine ve Önemine Genel Bir Bakış

İlk defa Yunan-Roma dönemine ait mezar taşlarında kullanıldığı ileri sürülen ikonalar, Hıristiyan inancını ve ruhunu korumaya yardımcı bir vasıta olarak görülmektedir. Kutsal Ruh'u bünyesinde barındırdığına inanılan ikonalar, bir ibadet aracı olarak kutsal ışığa ulaştıran, göklere açılan bir yol olarak tasvir edilmektedir⁷. Hıristiyanlar, ikona anlayışının temelini, “*Tanrı, kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım dedi*” (Yaratılış 1:26) ifadesini koymaktadır. Ahşap, mermer, maden, fildişi gibi çeşitli levhalar üzerine yapılmış iki (Diptikona), üç (Triptikona), dört (Kuadriptikona), altı (heksapikona) veya yuvarlak (klipeus) şekillerde olabilen ikonalar; Tanrı'nın imajının bir yansıması olan “*kutsal objeler*” olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Ortodoks kilise yaşamının ayrılmaz bir özelliğini oluşturan ikonalar, hem sanat eseri olma özelliğine hem liturjik bir fonksiyona hem de günlük yaşamda özel bir dinî uygulama alanına sahiptir. Çünkü Hıristiyanlar için Hıristiyan ilahiyatına dair herhangi bir bilgiye sahip olmaksızın “*dogmatik karaktere sahip*” ikonayı yorumlamak mümkün değildir.

İkonalar, kanonik yapısı ile öğretici bir özelliğe ve kutsal kitabın görsele ithaf eden yönüne sahiptir. Bu yüzden kutsal kitap, hatta haç/ İstavros⁸ ile

⁵ Paskalya zamanında yumurta kullanılmasının sebebi olarak “*İsa'nın mezardan dirilmesi sürecinde, mezar taşını yarıp çıkması, civcivin yumurtadan çıkmasına benzemesi*” gösterilmektedir (Bkz. Türkoğlu, 2006: 87).

⁶ Ferrel, 2003:44, 51-63; Baldovin, 2005a:2579-2580; Katar, 1997:123; Katar, 2003: 1-2, 6-8, 14; Katar, 2000:24-26; Küçük, 2009:190

⁷ Yıldırım, 2005b:110; Erişim https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0_kon (din), 16.02.2016; Akkaya, 2000: 8-12

⁸ Yunanca'dan, Türkçe'ye geçmiş olan İstavros kelimesinin aslı “*Stavros*” olup, Türkçe “*Haç*” şeklinde dile getirilmektedir. Bu kavram kelime olarak, “*Direk, sivri uçlu kazık, sırık*” veya “*Birbirini dikey olarak kesen iki çizgiden oluşan şekil*” anlamına gelmektedir. Dört çivi anlamına gelen “*çarmuh*” kavramı da İstavros kelimesi ile aynı veya eş anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca Hıristiyanlar için büyüleyici bir unsur ve gerçek sevginin temeli olarak kabul edilen haça verilen önem sebebiyle “*Haçın Dikilmesi (Yüceltilmesi)*” adı veya benzer isimler ile çeşitli

eşdeğerde görülen ikonalar, okuma-yazma bilmeyenler için dinî eğitim vasıtası olmuş ve bu durum, “*Kitap okuma yazma bilenler, imaj/ikon ise okuma-yazma bilmeyenler içindir*” şeklinde sloganlaştırılmıştır. Bu bağlamda Hıristiyanlar, kutsal kitabı da İsa'nın bir ikonu olarak görmektedir. İkonalar; Tanrı'ya olan sevgiyi, O'nu tanımayı ve Tanrı'da buluşmayı dil ile ifade etmenin farklı bir yöntemi, hem yapımı hem de muhtevası açısından kişisel bir olgu veya anlayış üstü kabul edilen⁹ dinî bir gelenek olarak algılanmıştır¹⁰.

Renkler bakımından da özgün anlamlara sahip ve anlamları kiliselerce belirlenen (özellikle Sinaksariyon¹¹ (Synaxarion) adlı kitapta belirtilen) ikonalar, İsa başta olmak üzere Meryem, Yahya ve diğer Hıristiyan azizlerin bir sureti ve duaların merkezi olarak kabul edilmektedir. “*Tempera*” tekniği ile sekiz kademedен oluşan bir işlem neticesinde yapılan¹² ikonalar, “*iki boyutlu*” bir biçimde, herhangi bir perspektif ve derinliğe sahip olmadan resmedilmektedir. Çünkü Hıristiyanlarca resmin kendisine değil onu sembolize eden kişi veya olaylara odaklanmaları gerektiğine inanılmaktadır.

Kutsiyete sahip ve Tanrısal gerçekliği ön plâna çıkaran, ruhsal âlemi hatırlatan ikona, hem kiliselerin fonksiyonunu icra etmesine hem de İsa'ya tanıklığa fırsat sunmaktadır. Cennete açılan bir pencere/kapı hüviyetine sahip

ayinler yapılmaktadır(Bkz. Erbaş, 2013:210; Albayrak, 2004:106; Türkçe Sözlük, 1983:490-491; Galatyalılar 3:1; Yörükoğlu, 2006:66; Stott, 1995:50-51).

⁹ Bu husus, 787'deki yedinci ökümenik konsil olan II. İznik Konsili'nde de “*İkona yapmanın ikonayı yapan kişinin yaratıcılığı ile değil, kilise geleneğine göre yapılması...*” şeklindeki karar ile açıkça ifade edilmiştir(Nes, 2004:13).

¹⁰ Kırbay, 2010:24-25; Erişim <http://orthodoxinfo.com/praxis/guidech1.pdf.14.04.2016>; Erişim <http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=7615, 12.02.2016>; Küçük, 2013:155; Yörükoğlu, 2006:II, 16,60; Yıldırım, 2005b:105; Memo Larousse 1991:318; Macit, “Dualist Teo-Stratejinin Batı Eksenini: Fener Patrikhanesi”, Erişim <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/78.pdf>, 11.04.2016; Nes, 2002:12-14; Köklü, 2006:22; Akkaya, 2000:9-12

¹¹ “Bıraraya getirmek” anlamındaki “*synagein/synaxaria*” kelime kökünden gelen ve “Azizlerin, kilise babalarının ve diğer önemli dinî kişilerin hayatları” olarak da kısa bir şekilde tanımlanan Sinaksariyon (Synaxarion), Hıristiyan geleneğinde kilise babalarının, azizlerin aktardıkları şeyler olarak isimlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile o, kiliselerdeki ayinlerde veya törenlerde okunan, elçilerin, azizlerin, peygamberlerin, keşişlerin ve diğer kilise babalarının hayatlarını kısa şekilde anlatan ve azizler tarafından kaleme alınan ve metinler olarak da tanımlanmaktadır(Bkz. http://oodegr.co/tourkika/synaksaris/vioi_ayiw_n_syna3aris.htm,01.03.2016; <http://orthodoxwiki.org/Synaxarion> .01.03.2016).

¹² İkona yapımı ve renkleri hususunda geniş bilgi için bkz. Yılmaz, 1993:4-5; Küçük, 2013:158; Küçük, 2015a:33-48.

ikona, bu dünya ile öte dünya arasında ilahî bir ilişkinin kurulmasına da vesile olmaktadır. Çünkü ikona önünde dua eden kişi ile ikonada resmedilen şahsiyet arasında mistik bir bütünleşme, bağ oluşmaktadır. Böylece ikonadaki kişi veya olaya gösterilen saygı ile kişi (ikonaya ibadet eden), ikonanın hem kutsal figürüne sembolik olarak erişme hem de arka plânındaki esasa, gerçeğe ulaşma amacını elde etmektedir¹³.

İkonalar, hem kiliselerde hem de evlerde yer almaktadır. Kiliselerdeki ikonalar, genel olarak, ruhban sınıfına ait özel bölme (bema) ile ana ibadet mekânını (naos) birbirinden ayırmakta ve bu bölme “ikonostasis” veya “templan/templon duvarı” olarak isimlendirilmektedir. “İkonalarla örtülü bölme” olarak da tarif edilen ikonostasis, beşerî dünya (yeryüzü krallığı) ile semavî dünya (göksel krallık) arasındaki sınırı ve ilahî komüniona daveti ifade etmektedir. Oyma, kabartma şeklinde bitkisel ve geometrik motifler ile süslü ikonostasteste, ikonalar, belli bir düzene ve sıraya göre dizilmektedir. İkonostasis; üç kapıdan oluşmaktadır. Bu üç kapı içerisinde en önemli pay, Kral kapısı olarak da bilinen ana kapıya verilmiştir. İkonostasisin merkezini oluşturan “Orta/Ana (Kral) kapı”, insanların dualarını gökyüzüne ileten meleklerin sürekli kullandığı sembolik olarak gökyüzüne açılmayı ve Tanrı’nın geldiği yeri sembolize etmektedir. Tanrı Krallığı’na geçişin simgesi olan ve “Meryem’e Müjde, Son Yemek ve dört İncil’in yazarlarının ikonaları” ile süslenen Kral kapısının sağında “Mesih İsa, kutsayan İsa”, kilisenin azizleri, Yahya ikonaları; solunda Tanrı Annesi (Teotokos) veya çocuk İsa ile birlikte Tanrı annesi/Tanrı doğuran, Evrenin Hâkimi (Pantokrator) İsa ile secde ikonaları ve kapının üzerinde ise “Başrahip İsa İkonası” veya son akşam yemeği ikonası ile (daha üst taraflarda) Tanrı Krallığı’nın bedensiz

¹³ Macit, “Dualist Teo-Stratejinin Batı Ekseni:Fener Patrikhanesi”, Erişim <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/78.pdf>, 11.04.2016; <http://orthodoxinfo.com/praxis/guidech1.pdf>,14.04.2016; Nes, 2004:12-14,24,26; Cormack, 2007:41; Erişim <http://www.newliturgicalmovement.org/2005/08/order-and-symbolism-of-iconostasis.html#.VtDJYn2LTcs>,27.02.20216;Tradigo,2004:20-23;<http://www.elpenor.org/athos/en/e218ci4.asp>, 27.02.2016; Erişim http://www.janvanbiezen.nl/despotic_icons.html, 27.02.2016; Köklü, 2006:51-52; Koçyiğit, 2009:141-164; Yörükoğlu,2006:7, 21, 27-29;60-61; Erişim <http://www.museumofrussianicons.org/pdf/JournalOfIconStudies/IconTerms2014Opt.pdf>, 02.03.2016; Kirbay, 2010: 28-30;Tarasov, 2002:41; Akkaya, 2000: 133; Erişim http://www.stgeorgegreenville.org/OurFaith/Icons2/Icon%20Display/PDF%20Documents/icon_ostasis.pdf, 15.04.2016;Yılmaz,1993:4-5; Erişim http://www.sspp.ca/Icons%20and%20Iconography%20-up_dated%2011-21-2010-cg.pdf,20.02.2016;Memo Larousse Ansiklopedisi, 1991:317-318; Küçük, 2013: 156-159; Küçük, 2015a:19-54.

varlıklarından kabul edilen Başmelekler¹⁴ Gabriel ve Mikail ikonaları yer almaktadır. Ana kapının girişinde ise insanın gökyüzünü görmesine engel olan insanî yönünü sembolize eden bir perde yer almaktadır¹⁵.

Genel olarak, iki sıra halinde olan, ancak kilisenin büyüklüğü ile doğru orantılı olarak üç veya beş sıra olarak değişkenlik gösterebilen ikonostasisin alt sırasında, “Despotik İkonlar ” olarak da isimlendirilen Pantokrator İsa, Hodegetria Meryem (“rehber, yol gösterici” anlamına gelen ve çocuk İsa’nın Meryem’in sol omzuna kendisini yaslamış biçimde resmedildiği ikonalar) ve Yahya gibi büyük ikonalar, üst kısımlarda ise boyutça daha küçük ikonalar yer almaktadır. İkonostasisteki ikonalar; kiliseden kiliseye değişiklik gösterebilmekte, ancak genel olarak ikinci sırada daimî ikonalar bulunmaktadır. Burada, İsa, Meryem ve Yahya’nın birlikte insanlığın kurtuluşu için dua eder biçimde tasvir edildiği Yunanca “şefaahat” anlamına gelen “Deisis (Dua/Yalvarış)” ikonaları yer almaktadır. Çünkü Meryem, İsa’ya en yakın kişi, Yahya ise İsa’nın geleceğini bildirmesi ve O’nu vaftiz etmesi bakımından şefaahatçilerin başında gelmektedir. Bu nedenle de Deisis ikonasının genellikle kilisenin en yüksek yerine asıldığı da ifade edilmektedir. Ayrıca tüm kiliselerce benzer şekilde resmedilen Baş melekler Mikail ile Gabriel, havarilerin, kiliselerin koruyucusu kabul edilen azizlerin ikonaları ile İyi çoban İsa ikonaları bulunmaktadır. Üçüncü sıraya ise “oniki yortu” ikonaları asılmaktadır. Ancak ikili sıradan oluşan ikonostasislerde oniki yortu, deisis

¹⁴ Hristiyan kutsal kitabında adı geçen Mikail, Gabriel ve Rafael ile birlikte Enoh kitabında adları geçtiği ifade edilen Uriel, Raguel, Ramiel ve Sariel (Uriel, Ariel, Zadkiel ve Chamuel gibi farklı isimlendirilebilmekte) olmak üzere insanların imanlarının güçlenmesine, akıl yolu ile aydınlatılmasına yardımcı olan ve gerçek inançlara inanç sınırlarını açıklayan yedi başmelek olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu meleklerden başka başmeleklerin olduğu da kaynaklarda rivayet edilmektedir(Geniş bilgi için bkz. Erişim <http://www.angelsbysharae.com/ArchangelsList.html>,13.06.2016; Erişim <http://psychiclibra.com/beyondBooks/archangels-for-healing>,12.06.2016;https://en.wikipedia.org/wiki/Seven_Archangels, 14.05.2016; Ulaş, “Hristiyanlıkta Melekler”, Erişim <http://ortodokshristiyanlik.blogspot.com.tr/2015/07/melekler.html>, 14.06.2016; Erbaş 1998: 155-174).

¹⁵ Akkaya, 2000:126-137;Yörükoğlu, 2006: 21,28-29; Yılmaz, 1993:3-5; Erişim <http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=7615>,12.02.2016; Ulaş, “Hristiyanlıkta Melekler”, Erişim <http://ortodoks.hristiyanlik.blogspot.com.tr/2015/07/melekler.html>,14.06.2016; Alantar, “İkona”, Erişim <http://www.usdusunveotesi.net/yazilar2.asp?yno=212&bant=5&katno=5>,15.02.2016; Erişim <http://www.newliturgicalmovement.org/2005/08/order-and-symbolism-of-iconostasis.html#.VtDJYn2LTcs>, 27.02.2016.

ikonasının sağında ve solunda yer almaktadır. Dört veya beşli sıraya sahip ikonostasisin dördüncü sırasında, “Âdem’den Musa’ya kadar olan Peygamberler, alt sırasında ise Musa’dan İsa’ya kadar gelen Peygamberler” resmedilmektedir. Beşinci sırada ise “İsa, Kilise Babaları’nın ve Eski Ahit’te adı geçen bazı kişiler”in tasvirlerine yer verilmektedir.

Özellikle Ortodoks Kilisesi’nin en önemli unsuru olan ikonostasis, Hıristiyanların kiliseye girdikleri zaman yöneldikleri ve saygı, hürmet ve bağlılık ile selamladıkları kutsal bir alandır/ bölmedir. Hatta bu alandaki, İsa ve Meryem ikonaları başta olmak üzere ikonostasisin önünde teşhir edilen ikona ile diğer ikonalar sıra ile öpülmekte, selamlanmakta ve dua edilerek haç çıkartılmaktadır. Haç çıkarmanın ardından geri geri gidilmek suretiyle ayine katılım veya kiliseden ayrılış gerçekleştirilmektedir. Hıristiyanlarca Tanrı’ya şükretme vasıtası olarak kullanılan ikonalar için özellikle XVI. yüzyılın sonlarına doğru evlerin bir (doğu, kuzeydoğu veya güneydoğu) köşesi de, ikonalar için düzenlenmiş ve buraya, ikon köşesi veya “ev altarı/kilisesi” denilmiştir. Evin bu bölümü, hem ev sahibi hem de misafirler için önem arzemiş ve her türlü iş öncesinde “dua merkezi” haline gelmiştir. Kiliselerdeki benzer uygulama evdeki bu bölmede de yapılmaktadır. İkonalar, kilise ve evler ile birlikte okullar ve kışlalar gibi yapılarda da yer almaktadır.

İkonalarda vurgulanmak istenen kişi veya olay, ön planda ise büyük, arka planda kalan unsurlar ise küçük boyutlarda tasvir edilmektedir. Çünkü ikonalarda tasvirlerde görülen şahısların veya olayların resmedilmesi, kişilerin veya olayların önem derecesi ile eşdeğerdedir. Önemli bir kişi veya olay arka planda resmedilse de ön planda kalan kişilerden veya olaylardan daha büyük boyutta betimlenmektedir. İkonayı yapan kişiler de ikona yapımından önce dua etmek, hatta oruç tutmakla yükümlü olmakla birlikte dürüst, ahlâklı ve inançlı bir Hıristiyan yaşama sahip olmak durumundadır. Zaten Hıristiyanlar, ikonaların, kişilerin dinî yaşantısına veya düşüncesine göre yorumunun/tepkinin de değişebileceğini söylemektedirler. Örneğin Katherina Manastırı’ndaki İsa’ya ait bir ikona için “gözleri, vicdanı temiz olanlara neşe dolu sevecen bakar... ama kendi kendilerini lanetlemiş insanlara öfke dolu ve düşmanca bakar.” şeklinde yorumda bulunmaları da bunun bir göstergesidir. İsa’nın yüzünün “sağ tarafı açık duyarlı ve sevecen iken sol tarafının, özellikle sol kaşının dramatik bir biçimde yukarı kalkmış, sol elmacık kemiği dışa fırlamış, sol yanağı içe göçmüş ve gölgelenmiş, sakalının ve ağzının sol kısmı, karşısındakini küçümsüyormuşçasına aşağıya çekilmiş” şekilde tasvir edilmesi de yukarıdaki düşünceleri teyit eden başka bir örnektir¹⁶.

¹⁶ Erişim https://orthodoxwiki.org/Icon_corner, 25.05.2016; Erişim http://www.janvanbiezen.nl/despotic_icons.htm, 15.02.2016;

C- İsa Mesih'in Diriliş Sürecindeki İkonaların Hıristiyan İnanç ve İbadetine Yansımaları

Hıristiyanlığın yayılma sürecinde, kendilerine karşı uygulanan sert yaptırımlar neticesinde Hıristiyanlar, korunmak amacıyla uzun ve karmaşık dehlizlerden oluşan yeraltı şehirlerine veya mezarlıklara (katakomp) sığınmışlardır. Böylece yer altı şehirlerinde yaşamlarını sürdüren Hıristiyanlar, eğitim seviyesinin düşük olmasının da etkisi ile Hıristiyan Kutsal Kitabı'ndaki olayları ve İsa başta olmak üzere bazı önemli şahsiyetleri katakompların duvarlarına işlemişlerdir. M.S. IV. Yüzyıl'da Konstantin'in Hıristiyanlığı resmî din olarak kabul etmesi ile katakomplardan çıkış başlamış, kiliseler inşa edilmiş ve resim yapma geleneği katakomplardan kilise duvarlarına taşınmıştır. Bu gelenek, günümüzde de etkin ve modern bir şekilde uygulanmaktadır¹⁷.

Bu başlık altında; İsa Mesih'in diriliş süreci, Hıristiyan kutsal kitabı ekseninde ikonografik açıdan değerlendirilmekte ve daha sonra Hıristiyan inanç ve ibadet uygulaması noktasında öncesi ve sonrası ile Paskalya konu edilmektedir.

a- İkonografik Açıdan İsa Mesih'in Dirilişi

Kaynağını Hıristiyan Kutsal Kitabı'ndan alan ikona geleneğinin en önemli unsurunu “İsa Mesih” oluşturmaktadır. Çünkü İsa, Hıristiyan inanç sisteminin temel ögesini oluşturan ana rehberdir, kaynaktır. Bu düşünce, ikonografiye de yansımış ve o, Hıristiyan Kutsal Kitabı'ndaki bilgiler doğrultusunda kuzu, çoban ve balık şeklinde tasvir edilmiştir. Kesişen iki yay parçası şeklinde simgelenen balık sembolü de (Bkz. Şekil 1), ilk Hıristiyanların kullandığı önemli bir sembol olmuştur. Zaten İsa'nın adı, Yunanca “*Iesos (İsa) Christos (Mesih) Theo (Tanrı) Yios (Oğlu) Soter (Kurtarıcı)*” (Kurtarıcı Tanrı'nın Oğlu İsa Mesih) kelimelerinin kısaltması olan “*ICHTYS (IXOYE)*” (Balık) ile ifade edilmektedir. Mesih İsa kavramının ikonografideki diğer bir yansıması da “*IC-XC*” sembolü ile Çıkış 3:14'te ve Vahiy 1:8'de de ifade

Yörükoğlu,2006:21,29-31; Köklü, 2006:51,55; Erişim <http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=7615>,12.02.2016;

Nes,2004:26;Yılmaz:1993:3; Akkaya, 2000: 131-137; Gazioğlu, “Bizans İkonalarına Genel Bir Bakış Ve Post-Bizanten Dönem Girit ve Moskova Okulları”, Erişim https://www.academia.edu/3196865/Bizans_ikonalar%C4%B1na_genel_bir_bak%C4%B1%9F_post-bizanten_d%C3%B6nem_girit_ve_moskava_okullar%C4%B1,21.02.2016;

Ulaş, “Hıristiyanlıkta Melekler”, Erişim <http://ortodokshristiyanlik.blogspot.com.tr/2015/07/melekler.html>, 14.06.2016;

Erişim <http://blog.kavrakoglu.com/tag/pantokrator-isa>, 23.05.2016.

¹⁷ Küçük, 2013:164; Yörükoğlu, 2006:6.

edildiği gibi İsa'nın “başlangıç ve son” olarak Tanrı olduğunun bir göstergesi kabul edilen “O, W, N” işaretleridir(Bkz. İkona 1).

Hıristiyanlarca, insanlığın kurtuluşu için insan bedeninde dünyaya gelen İsa'nın doğum olayı (Noel/Christmass¹⁸), “adaletin güneşi/doğumu” olarak yorumlanmakta ve Hıristiyan ikonografisi ve inanç sistemi içerisinde de önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü tüm insanlık için kendisini feda edeceği bilinci ile

¹⁸ Hıristiyanlarca “Dünyanın yeniden doğumu/başlangıcı” olarak yorumlanan İsa'nın doğumu, Hıristiyan bayramlar içerisinde en renkli ve neşeli bir bayram olarak kutlanmaktadır. Bu bayram, Noel bayramından önceki dördüncü Pazar günü başlayan (27 Kasım-3 Aralık arasında), İsa'nın hem doğum günün gelişinin hem de İsa'nın ikinci kez gelişinin manen yaşandığı “Advent” veya “Noel perhizi/bekleyişi”, İsa'nın doğumunun kutlandığı Noel Bayramı, Noel'den sonra kutlanan Kutsal Masumları Anma Bayramı (28 Aralık), Noel'den sonraki ilk Pazar günü kutlanan Kutsal Aile Bayramı, İsa'nın Sünneti Bayramı (1 Ocak), İsa'nın Kutsal Adı Bayramı (1 Ocak sonrasında ilk Pazar), İsa'nın vaftiz oluşu ve kurtarıcı olarak ortaya çıkışını (Doğu Kilisesince) ve İsa'nın doğumu sürecinde onu görmek için gelen müneccimleri (Batı Kilisesi'nce) konu edinen Epifani Bayramı (2-8 Ocak arasındaki Pazar günü) ve İsa'nın mabede takdimini konu edinen Nur veya Işık Bayramı (2 Şubat) gibi bayramları ve uygulamaları ihtiva eden uzun ve fonksiyonel bir süreçtir. Almanca “Weihnachten” kutsal gece anlamında Nowell veya Nativitas kelimelerinden geldiği ifade edilen Noel, kurtuluşun gizeminin bir ifadesi olarak “Christmas” şeklinde isimlendirilmekte ve kutlanmaktadır. Christmas kelimesi, eski İngilizce'de “Cristes maesse” kelimesinden gelen ve Missa Ayini ile de ilişkilendirilen “Christ's Mass”tan gelmektedir. 1123'te ortaya çıkan ve 1568 yılından itibaren “Christmas” olarak kutlanan İsa'nın doğumu ile ilgili olarak farklı görüşler olmasına rağmen genel olarak İsa'nın, 25 Mart'ta ana rahmine düşmesi esas alınarak 25 Aralık, İsa'nın doğum günü olarak kabul etmiştir. Ancak bazı Hıristiyanlar, Zekeriya'nın kahinlik görevi çerçevesinde İsa'nın ekim ayında doğduğunu ileri sürmektedir. 25 Aralık tarihinin IV. yüzyılda, “Güneşin Bayramı” (Sol İnvictus) adı ile Roma İmparatorluğu'ndaki bir pagan bayramı iken “İsa'nın doğuşu”nu kutlamak amacıyla Hıristiyan bir bayrama dönüştüğü de iddialar arasındadır. Ancak Hıristiyanlar İsa'nın doğumunun kutlanmasının bir pagan uygulama olmadığı hususunda da ısrarcıdır(Geniş bilgi için bkz. Jacob, 1994:20-23; Salamone, 2004:85-86, 126-127; Baldovin, 2005b:1756-1757; Talley, 2005:1742-1744; Bellenir, 2004:83,86-87; Katar, 2001:10-15; Aydın, 1995:70; Akkaya, 2000:143; Küçük, 2015:95; Ellwood v.d., 2007:90-91; Katar, 2000:29;Katar,2003:116-118;Katar,2001:12-14;Erbaş,2003:24-25,33; Işık,1997:448-458; Erişim http://www.goarch.org/special/listenlearn_share/nativity, 12.04.2016; Erişim <http://www.gocregina.com/assets/Documents/The%20Nativity%20of%20our%20Lord.pdf>, 13.04.2016; Erişim <http://www.ortodoks-lartoplulugu.org/makaleler/isa-25-aralikta-mi-dogdu>,11.03.2016).

doğduğuna vurgu yapılan İsa'nın hayatı, Adem'den sirayet eden aslî günahın (bu kavramı, ilk defa Ogustin/Augustin kullanmıştır) insanoğlunu kurtarma çabası ile geçmiştir. İnsanlar, bedenlerinde bu suçtan bir parça taşımaktadır. Nihayetinde Meryem'in rahminde, İsa'da vücut bulan Tanrı, Adem'in soyundan sirayet etmemiş, günahsız olan kendi oğlunu bu günaha kefarete olmak üzere çarşıta can vermesini sağlamıştır¹⁹.

Kendisinin öleceği zamanı bilme bilinci ile çalışmalarını yapan İsa; havarileri ile birlikte yiyeceği Fısıh (Pesah) yemeğinin²⁰ hazırlanması için Petrus ile Yuhanna'yı önden göndermiştir. Fısıh kurbanının kesildiği, Mayasız Ekmek Bayramı'nın ilk günü öğrencileri, İsa'ya nerede hazırlık yapacaklarını sorarlar. İsa da onlara, "*Kente girdiğinizde karşınıza su testisi taşıyan bir adam çıkacak. Adamı, gideceği eve kadar izleyin ve evin²¹ sahibine şöyle deyin: 'Öğretmen, öğrencilerimle birlikte Fısıh yemeğini yiyeceğim konuk odası nerede? diye sorduğunuzda, ev sahibi size üst katta, döşenmiş büyük bir oda gösterecek. Orada hazırlık yapın.'*" cevabını verir. Onlar da İsa'nın kendilerine söylediği gibi Fısıh yemeği için hazırlık yaparlar.

Akşam olunca İsa, havarileri ile birlikte yemeğe (ikonalarda balık tasvirleri görülmektedir) oturur ve sofrada oturanlardan birinin kendisini ele vereceğini söyleyerek Baba'ya gideceği saatin yaklaştığını haber verir. O, havarilerine Tanrı'nın Egemenliği'nin tamamlanmasına kadar, bir daha yemeyeceğini ve asmanın ürününden bir daha içmeyeceğini söyledikten sonra ekmeği böler ve "*Bu sizin uğrunuzda feda edilen bedenimdir...*" diyerek onlara verir. Kendisini anmaları için böyle yapmalarını isteyen İsa, kâseyi alıp "*Bu kâse, sizin uğrunuzda akıtılan kanımla gerçekleşen yeni antlaşmadır. Ama bana ihanet edecek kişinin eli şu anda benimki ile birlikte sofradadır*" deyince havariler, kimden söz ettiğini merak ederek birbirlerine bakarlar ve kederlenerek sırayla ona, "*Beni demek istemedin ya?*" şeklinde sorarlar. Petrus, o esnada İsa'nın göğsüne yaslanan havariye, kimden söz ettiğini İsa'ya sorması için işaret eder. İsa da, "*Onikiler'den biridir, ekmeğini benimle birlikte sahana batırandır veya Lokmayı sahana batırıp kime verirsem odur*" diye yanıtlar ve

¹⁹ Tümer, 1991:496-497; Bardakçı, 2012:63; Albayrak, 2004:125; Erişim <http://www.incilturk.com/hristiyan-liklailgilisorular/ixoye-ne-demek-anlami.htm>, 03.03.2016; Erişim http://www.rehberobasi.org/forum_posts.asp?TID=426, 15.02.2016; Erişim http://www.goarch.org/special/listen_learn_share/nativity, 12.04.2016; Bara, 2006:43. Ayrıca bkz. Luka 2:1-20, Matta 1:18-25.

²⁰ İsa'nın havarileri ile yediği son akşam yemeğinin, Yahudilerin Pesah/fısıh yemeği değil; o dönemlerde yaygın olan Yahudi cemaatleri arasındaki kardeşlik yemeği olduğu ifade edilmektedir(Bkz. Katar, 2003: 54).

²¹ Bu evin kimin evi olduğu hususunda farklı iddialar vardır. Bu iddialara göre ev; Barnaba'nın kız kardeşinin veya Markos'un annesinin evidir(Küçük, 2015b:101).

sonra lokmayı batırıp Simun İskariyot'un oğlu Yahuda'ya verir. Yahuda, lokmayı alır almaz şeytan içine girer. İsa da ona, “*Yapacağını çabuk yap! ... ihanet eden adamın vay haline!*” der, ancak Kutsal Yazı'nın yerine gelmesi için böyle olmasının kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Bu kişi (Yahuda), ikonografide, elini sofraya ilk uzatan, siyah halesi olan veya başında halesi olmayan kişi şeklinde betimlenerek İsa'ya ihanet ettiği açıkça vurgulanmaktadır. Hıristiyanlıkta İsa ile birlikte onüçüncü havari olan Yahuda İskariyot'un ihaneti²², mitolojik bağlamda 13 rakamının uğursuz²³ kabul edilmesine de vesile olmuştur²⁴. (Bkz. İkona 2).

Yemekten sonra (Fısıh Bayramı'ndan önce) İsa, bu dünyadan ayrılıp Baba'ya gideceği saatin geldiğini bilmektedir. İsa, üstünlüğünü düşünmeden tevazünün, alçakgönüllüğünün, insanlığa hizmetin ve sevginin bir işareti olarak bir leğene, kaba su doldurur ve havarilerin ayaklarını yıkamaya başlar²⁵. Beline

²² Yahuda İncili'nde, Yahuda İskariyot'un ihaneti hususunda farklı değerlendirilerek bu davranışın, Hıristiyan inancının ortaya çıkmasına vesile olduğu ve Haç ve Çarmıh olayının vuku bulmasına zemin hazırlaması sebebiyle İskariyot'un bir hainden ziyade kahraman olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Bu hususta geniş bilgi için bkz. Aydın, 2005-2006:7-37).

²³ “*Triskaidekaphobia*” denilen bir çeşit korku hastalığının da kaynağını oluşturan 13 rakamının uğursuzluğu İskandinav mitolojisine dayandırılmaktadır. Bu mitolojiye göre: “İskandinav ışık ve güzellik tanrısı Balder'in verdiği ziyafete, yalan ve hile Tanrısı Loki, davetli olmadığı halde, zorla 13. kişi olarak katılmak ister. Aralarında çatışma çıkar ve Loki, Balder'i öldürür. Bu efsane, İsa'nın son yemeğine uygulanarak, Balder'in yerine İsa, Loki'nin yerine de Yahuda konulur”. Günümüzde 13 rakamının uğursuzluğuna olan inanç yaygın olup “1408 (toplamı 13), 13. Cuma” gibi filmlere de konu olmuştur. Çok sayıda örnekleri bulunun 13 rakamının uğursuzluğuna inancın en güzel örneğini, İsa'nın ihanet neticesinde öldürülmesi sebebiyle, Hıristiyanların akşam yemeğinde 13 kişilik bir sayının ortaya çıkması neticesinde birinin başına felâket geleceğine inanması oluşturmaktadır. Ayrıca 13 rakamının, Türklerin İstanbul'u fethettiği yıl 1453'ün rakamlarının ve Hz. Muhammed'in 571 doğum yılının toplamını oluşturması sebebiyle uğursuz kabul edildiği de rivayetler arasındadır (Bkz. Ekinci, “Hazret-i İsa'ya Hainlik Eden Kim?”, Erişim <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-ekrem-bugra-ekinci/583953.aspx>, 17.06.2016; Ardiç, *On Üç Ve Hakikat-İ İlâhiyye*, Erişim <http://www.islamvetasavvuf.org/dosya/kitap/tbkitap/13.pdf>, 01.03.2016).

²⁴ Yuhanna 13:18-26, 18:32; Luka 22:7-22; Markos 14:12-20; Yerton, 2014: 240; Ulutürk, 2005:30-31; Küçük, 2015a:34; Erişim <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=37224&start=15>, 18.02.2016

²⁵ Misafirlerin ayaklarını yıkamanın eski bir gelenek olduğu, İbrahim'in de kendisini ziyarete gelen üç adama (melek) için “*Biraz su getirteyim, ayaklarınızı yıkayın...*” (Yaratılış 18:4) diyerek de bu geleneği yerine getirdiği ifade edilmektedir (Erişim

doladığı havlu ile de kurular. Petrus'a sıra geldiğinde ise o, İsa'ya, “*Ya Rab, ayaklarımı sen mi yıkayacaksın?*” der. İsa da “*Ne yaptığımı şimdi anlayamazsın, ama sonra anlayacaksın.*” cevabını verir. Petrus, “*Benim ayaklarımı asla yıkamayacaksın!*” demesi üzerine İsa, “*Yıkamazsam yanımda yerin olmaz*” şeklinde yanıt verir. Bu söz üzerine Petrus, “*Ya Rab, o halde yalnız ayaklarımı değil, ellerimi ve başımı da yıka!*” der ve İsa da “*Yıkamış olan tamamen temizdir; ayaklarının yıkanmasından başka şeye ihtiyacı yoktur. Sizler temizsiniz, ama hepiniz değil.*” cevabını verir. Havarilerin ayaklarını yıkadıktan sonra yine sofraya oturarak onlara “*Size ne yaptığımı anlıyor musunuz? Siz beni ‘Öğretmen ve Rab’ diye çağırıyorsunuz. Doğru söylüyorsunuz, öyleyim. Ben ‘Rab ve Öğretmen’ olduğum halde ayaklarınızı yıkadım; öyleyse, sizler de birbirinizin ayaklarını yıkamalısınız. Size yaptığımı aynıını yapmanız için bir örnek gösterdim.*” der²⁶. (Bkz. İkona 3)

İsa; daha sonra havarileri ile birlikte Getsemani denilen yere gelir ve havarilerine, “Ben şuraya gidip dua edeceğim, siz burada oturun” der. Petrus ile Zebedi'nin iki oğlunu yanına alır ve onlara kederlenip, ağır bir sıkıntı duymaya başladığını söyleyerek onlardan ayrılarak biraz ilerler. Burada, İsa'nın çarmıha gerilmesinden kırk gün önce olduğu rivayet edilen “*Metamorfosis*”²⁷ olarak da

http://www.agapekilisesi.com/gursel_aydar/isa_mesih_gunahkar_kadin_.htm, 15.04.2016). Hatta kadının kocasının ayaklarını yıkamasının temelinde de bu eski geleneğin yattığı ve arınma amacına yönelik olarak ateş kültü ile ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Erişim <http://toplumvetarih.blogcu.com/musevilik-ve-hiristiyanklikta-el-ayak-yikama-ayini/851337>, 15.04.2016).

²⁶ Yuhanna 13:1-15; http://www.on5yirmi5.com/haber/inanc/din-adamlari/123655/papa-neden-ayak-yikiyor_.html, 16.04.2016; Yerton, 2014:242; Katar, 2003:94; <http://www.meryemana.net/books/vaazlar-guncel/sayfa-147>, 11.04.2016.

²⁷ Hristiyanlara göre Metamorfosis/Başkalaşım, İsa'nın hayatının zirvesini; Vaftiz ise onun hayatının başlangıç noktasını ifade etmektedir. Katoliklerce 1474 yılından 1969'lu yıllara kadar Lent Dönemi'nin ikinci pazarı yerine getirilen bu bayram, başkalaşımın büyük öğretmeni olarak yorumlanan Hristiyan aziz Gregory Palamas tarafından Lent döneminde kutlanmıştır. Günümüzde ise başkalaşımın, Epifani'nin son pazarı (Kül Çarşambası'ndan önceki Pazar günü), 6 Ağustos'ta kutlanması gelenek haline gelmiştir (https://www.jyu.fi/taidehistoria/icons/the_transfiguration.html, 03.04.2016; http://www.patrickcomerford.com/2010/04/trans_figuration-finding-meaning-in.html.15.04.2016). Ayrıca “Metamorfosis” kelimesi Türk Mitolojisi'nde de “*Donuna Girmek*” tabiri ile kullanılmaktadır. Bu husus, Hacı Bektaş Veli'nin “*Ali oldum, Adem oldum bahane, Güvercin donunda geldim cihane*” sözünde de görülebilmektedir. Hatta Hacı Bektaş Veli'nin, güvercin donuna girerek Anadolu'ya geldiği, yerli dervişlerden Doğrul Baba'nın, bir şahin donuna girerek onu yakalamak istediği, ancak Hacı Bektaş'ın silkinip insan donuna girerek Doğrul

isimlendirilen görünüm/ suret değiştirme olayı vuku bulur. Ermenilerce “Vart”(gül) ve “Var”(ışık saçan) kelimelerinden meydana gelen “Vartavar/Vartivar” adı ile de bilinen²⁸ İsa’nın görünüm değiştirmesi olayı, Hıristiyanlarca “*Küçük Epifani*” olarak da değerlendirilir. Buna göre, “*Altı gün sonra İsa, yanına yalnız Petrus, Yakup ve Yakup’un kardeşi Yuhanna’yı alarak yüksek bir dağa çıktı. Onların gözü önünde İsa’nın görünümü değişti. Yüzü güneş gibi parladı, giysileri ışık gibi bembeyaz oldu*²⁹...*Bu esnada, Musa*³⁰ *ile İlyas/İlyas öğrencilere görünür...*” Petrus, İsa’ya, “*Ya Rab*” “*Burada bulunmamız ne iyi oldu! İstersen burada üç çardak kurayım: Biri sana, biri Musa’ya, biri de İlyas’a*” der. Petrus daha konuşurken parlak bir bulut onlara gölge yapar ve buluttan “*Sevgili Oğlum budur, O’ndan hoşnudum. O’nu dinleyin!*” şeklinde bir ses gelir. Öğrenciler bunu işitince, dehşet içinde yüzüstü yere kapanırlar. İsa gelip onlara dokunarak “*Kalkın, korkmayın!*” der. Ancak başlarını kaldırdıklarında İsa’dan başka kimseyi göremezler. Dağdan inerlerken İsa, onlara, “*İnsanoğlu ölümden dirilmeden, gördüklerinizi kimseye söylemeyin*” diye emreder. Öğrencileri de O’na: “*Peki, din bilginleri neden önce İlyas’ın gelmesi gerektiğini söylüyorlar?*” şeklinde soru sormaları üzerine İsa, “*İlyas gerçekten gelecek ve her şeyi yeniden düzene koyacak... Size şunu söyleyeyim, İlyas zaten geldi, ama onu tanımadılar, ona yapmadıklarını bırakmadılar. Aynı şekilde İnsanoğlu da onların elinden acı çekecektir.*” diye yanıtlar. O zaman öğrenciler, İsa’nın kendilerine Vaftizci Yahya’dan söz ettiğini anlarlar³¹.

Baba’yı boğazından yakaladığı rivayet edilmektedir. Hacı Bektaş Veli ile birlikte Abdal Musa’nın “*geyik donuna*”, Ahmet Yesevi’nin “*Turna Donuna*” girdiği de rivayet edilmektedir. Şamanların da ayinlerde; yılan, ren geyiği, kurt ve çeşitli kuşların kılığına girmesi de aynı düşünceden kaynaklandığı düşünülmektedir (Ögel, 1993: 30; Ögel, 1995:73; Gömeç, 2011:74-75. Ayrıca Don Değiştirme hakkında başka örnekler için bkz. Ögel, 1995:133-143).

²⁸ Adam, “Ermeni yaşamında Vartavar-İsa’nın suret değiştirme yortusu (İzzet Yortusu) Gelenekleri”, Erişim <http://akunq.net/tr/?p=35629>, 01.06.2016; Erişim http://www.minidev.com/kulturler/kulturler_ermen_i_bayram.asp, 01.06.2016; Erişim <http://oodegr.co/tourkika/eortes/transfiguration.htm>, 11.05.2016. Ayrıca bkz. İşaya 60:1-3; Matta 17:1-13; Markos 9:1-8; Luka 9:28-36, 22:39-46; Yuhanna1:14; Petrus’un İkinci Mektubu, 1:16-18.

²⁹ Mezmurlar 104:2’de de “...*Bir kaftana bürünür gibi ışığa bürünmüşsün. Gökleri bir çadır gibi geren...*” şeklinde ifade edilmektedir.

³⁰ Ayrıca bkz. İkinci Korintliler 3:12-18; Çıkış 19:16-22, 34:29-35.

³¹ Matta 17:1-12; 26:36-45; Markos 9:2-12; Luka 22: 39-46; Erişim <http://www.patrickcomerford.com/search/label/Transfiguration,15>,04.2016.

Tabor veya Hermon Dağı'nda³² değişim yaşadığı rivayet edilen İsa'nın suretinin değişimine, elinde on emir ile tasvir edilen Musa ile İlyas/İlyas da tanıklık etmiştir. Musa, Sina Dağı'nda ve İlyas da Karmel Dağı'nda Tanrı'nın vizyonunu tecrübe etmişlerdir. İlyas ateşten göğe ile alınması ile yaşamı ve Musa da ölümü temsil etmektedir. Tanrı, oğlu ile konuşmaları için Musa ile İlyas'ı cennetten göndermiştir. Onların, burada İsa ile kendisinin ölümü hakkında konuştukları rivayet edilmektedir. Hatta İsa gelmeden önce de İlyas gelecektir(Bkz. Malaki 4:5). Bu ikonada, Tanrı'nın "sevgili oğlum budur ve ondan razıyım" demesinin, İsa'nın Tanrı (Baba'nın Oğlu) olduğunun ilan edildiği görülmektedir. Metamorfosis ikonasında, ortadaki tepede İsa, yüzü güneş, elbiseleri kar gibi "masumiyetin" simgesi beyazlar içerisinde ve ışıktan bir (ilahi varlıkların elbisesi) elbise ile tasvir edilmiştir. Sağ eli ile kutsamakta ve sol eli ile de kendisine ait görevleri ifa ettiğini simgeleyen kâğıtlar tutmaktadır. İkonadaki koyu ve açık bulut ise ilahî varlığın bir simgesidir. Çıkış 24:1'de de "*Tanrı Musa'ya, 'Sen, Harun, Nadav, Avihu ve İsrail ileri gelenlerinden yetmiş kişi bana gelin' dedi, Bana uzaktan tapın.*" denilmektedir. İsa, kutsal/ilahî nurun simgesi olarak "beyaz, altın ve mavi" renk karışımından oluşan parlak ve yuvarlak hale³³ içerisinde resmedilmektedir. İsa'nın mavi daire içerisinde resmedilmesi, onun göklere ait ve Tanrı'nın bir parçası olduğunun bir göstergesidir. Aynı zamanda suyun (vaftiz suyu) rengi olan

³² Dağlar, milletlerin kurtuluş ve peygamberlerin vahiy sürecinde önemli rol oynadığı mekânlardır. Buna; Musa'nın Tanrı ile konuşması ve tabletleri alması (Çıkış 25-31); İlyas'ın Tanrı ile Tanrı Dağı'nda (Birinci Krallar 19:8-13) ve Baal'ın peygamberleri ile Karmel Dağı'nda karşılaşması (Birinci Krallar 18:18-26); İsa'nın Kalvari (Calvary) Dağı'nda çarmıha gerilmesi ve Yuhanna'nın vahiyleri Patmos Dağı'ndaki mağarada yazması ve Hz. Muhammed'in Nur Dağı'ndaki Hira Mağarası'nda vahiy alması örnek olarak verilmektedir(Bkz. Erişim <http://www.patrickcomerford.com/2010/04/transfiguration-finding-meaning-in.html>, 15.04.2016).

³³ Hale; gerek yaşamları, gerekse eylemleri ile olağanüstülük gösteren kimseler için kullanılan dinî bir semboldür. Hale, hem ruh hem de beden üzerindeki hakimiyeti ve insanın vücudunun semavî kubbesi ile paralel doğrultuda değerlendirilen baş ekseninde olmaktadır. Hale; Dairesel, Haçlı, Dörtgen, Altı Köşeli ve Elipsoit (badem) şeklinde beş şekildedir. İsa başta olmak üzere Meryem diğer azizler için dairesel hale; sadece İsa için Haçlı Hale; İmparatorlar, hayırseverler ve bazı kutsal hayvanlar için Dikdörtgen Hale; bazı olağanüstü yeteneklere sahip kişiler için altı köşeli hale kullanılmıştır. Özellikle elipsoit (badem), yapısı itibarıyla İsa ile Meryem için kullanılmakta ve Hıristiyan ikonografisinde önemli rol oynamaktadır. Çünkü badem gibi İsa da ilahî ve insanî tabiatını Meryem'in vücudunda gizlemiştir. Bu bağlamda Hıristiyanlar için badem ağacı, bakireliğin simgesi olarak Meryem'i, bademler de meyvesi olarak İsa'yı sembolize etmektedir(Bkz. Ersoy, 2000:366-367, 384-385).

mavi, bütün dünyaya kapısını açan Tanrı Krallığı'nın da simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İsa'yı kuşatan bu haleden havarilerin üzerine teslisi ifade eden üç ışık dökülmektedir. Burada ayrıca İsa'nın şeriatını, peygamberleri temsil eden ve elinde kitap (On Emir) ile tasvir edilen Musa (sağında) ve İlyas (solunda) görülmektedir. İkonanın alt tarafında ise İsa'ya eşlik eden "Petrus, Yuhanna ve Yakup" görülmekte ve onların İsa'nın görünüm değiştirme hususundaki ışıltıya karşı verdikleri tepki ve uyku modunda olmaları yansıtılmaktadır. Belli bir süre sonra İsa'nın parlaklığı gitmiş, Musa ile İlyas da gözden kaybolmuştur. Çünkü Hristiyan inancına göre İsa'nın dağdan inme ve kendisine verilen görevi yerine getirme zamanı gelmiştir³⁴. (Bkz. İkona 4)

İsa; Getsemani denilen yerde, üç kez kontrol çerçevesinde uyanık kalamadıklarını gördüğü havarilerine (Petrus, Yakup ve Yuhanna) üçüncü gelişinde "...*Hâlâ uyuyor, dinleniyor musunuz? Yeter! Saat geldi. İşte İnsanoğlu günahkârların eline veriliyor. Kalkın, gidelim. İşte bana ihanet eden geldi!...*" dediği sırada Yahuda, öncesinde "Kimi öpersem, İsa O'dur. O'nu tutuklayın, güvenlik altına alıp götürün" diye anlaşma yaptığı başkâhinler, Yahudi din bilginleri ve ileri gelenler tarafından gönderilmiş kılıçlı sopalı bir kalabalık ile birlikte gelir. İsa da öpmek üzere kendisine yaklaşan Yahuda'ya, "İnsanoğlu'na bir öpücükle mi ihanet ediyorsun?" demiştir. Yahuda, daha öncesinde plânlandığı şekilde "İsa'ya yaklaşarak O'nu öpmüş ve tutuklanmasını sağlamıştır³⁵. İsa'nın yanında bulunan Petrus da kılıcını

³⁴ Erişim <http://www.teachkids.eu/tr/pdfs/trelijah.pdf>, 11.04.2016; Arzy v.d.,2012:90; Bara,2006:51-57; Nes, 2004:63, 68; Erişim <http://oodegr.co/tourkika/eortes/transfiguration.htm>,04.04. 2016; <http://www.patrickcomerford.com/search/label/Transfiguration>, 15.04.2016; https://www.jyu.fi/taidehistoria/icons/the_trans_figuration.html, 03.04.2016; Erişim <http://www.iconrussia.ru/eng/iconography/398/?icon=1>, 13.03.2016; Erişim <http://www.ortodokslartoplulugu.org/ikonalar/06-agustos-metamorfoz-bayrami-ikona> -aciklamasi-2, 03.03.2016.

³⁵ İsa'nın yakalandığı mekân hususunda farklılıklar dikkat çekmektedir. Çünkü Matta 26:36-40'da "İsa, Petrus'u, Zebedi'nin oğulları Yakup'u ve Yuhanna'yı da yanına alarak "Getsemani" denilen yere gelirler. İsa onlara, kendisinin dua ederken oturmalarını ve uyanık kalmalarını ister. Böylece İsa, duadan sonra Petrus ile yanındakileri her kontrole geldiğinde uyur bir halde bulmuş..." denilmekte ve Luka 22:39-46'da da "İsa dışarı çıktı, her zamanki gibi Zeytin Dağı'na gitti. Öğrenciler de O'nun ardından gittiler. Oraya varınca İsa onlara, 'Dua edin ki ayartılmayasınız' dedi. Onlardan bir taş atımı kadar uzaklaştı ve diz çökerek şöyle dua etti: 'Baba, senin isteğine uygunsaydı, bu kâseyi benden uzaklaştır. Yine de benim değil, senin istediğin olsun.' Gökten bir melek İsa'ya görünerek O'nu güçlendirdi. Derin bir acı içinde olan İsa daha hararetle dua etti. Teri, toprağa düşen kan damlalarını andırıyordu. İsa duadan kalkıp öğrencilerin yanına dönünce onları üzüntüden

çekerek³⁶, başkâhinin Malkus adındaki kölesinin kulağını kesmiştir. İsa, kölenin kulağına dokunarak onu iyileştirmiş ve Petrus'a, kılıcını kınına koymasını istemiştir. İsa, kendisini yakalamaya gelenlere her gün mabedde yanlarında olduğu halde neden tutuklamadıklarını sorar ve cevabını da kendisi, "Kutsal Yazıların yerine gelmesi" şeklinde verir. İsa'nın bu sözleri üzerine öğrencilerinin hepsi kendisini bırakıp kaçarlar. Daha sonra İsa, bağlı biçimde önce başkâhin Yusuf Kayafa'nın kayınbabası Hanan'a (Hananya/ Hannas) götürülmüştür. İsa'nın peşinden keten beze sarınmış bir genç onu takip etmiş ve Markos olduğu rivayet edilen bu genç de yakalandığında, bezden sıyrılıp çıplak olarak kaçmıştır. Daha sonra İsa, halkın uğruna bir tek kişinin ölmesinin daha uygun olacağını Yahudilere telkin eden kişi olan başkâhin Kayafa'nın yanına getirilmiştir. Bu süreçte, Petrus³⁷ da İsa'yı izlemiş, hatta sonucu görmek için içeri girip nöbetçilerin yanına oturmuştur.(Bkz. İkona 5)

İsa, Kayafa'nın huzurunda sorgulanır ve yalancı şahitler farklı iddialardan oluşan suçlamalarda bulunurlar. Başkâhin ayağa kalkarak İsa'ya, "Hiç yanıt vermeyecek misin? Nedir bunların sana karşı ettiği bu tanıklıklar?" der. Ancak İsa susmaya devam eder ve Başkâhin O'na, "Yaşayan Tanrı adına ant içmeni buyuruyorum, söyle bize, Tanrı'nın Oğlu Mesih sen misin?" diye sorar. İsa da "Söylediğin gibidir" şeklinde karşılık verir. "Üstelik size şunu söyleyeyim, bundan sonra İnsanoğlu'nun, Tanrı'nın sağında oturduğunu ve göğün bulutları³⁸ üzerinde geldiğini göreceksiniz." Bunun üzerine başkâhin onun

uyumuş buldu. Onlara, 'Niçin uyuyorsunuz?' dedi. Kalkıp dua edin ki ayartılmayasınız..." biçiminde ifade edilmektedir. Yuhanna 18:1'de ise "...İsa bu sözleri söyledikten sonra öğrencileriyle birlikte dışarı çıkıp Kidron Vadisi'nin ötesine geçti. Orada bir bahçe vardı. İsa'yla öğrencileri bu bahçeye girdiler. O'na ihanet eden Yahuda da burayı biliyordu..." şeklinde konu edilmektedir. Böylece İsa'nın yakalandığı mekân, Matta ve Markos İncilleri'ne göre Getsemani bahçesi; Luka İncili'ne göre Zeytin Dağı ve Yuhanna İncili'ne göre Kidron Vadisi'nde bir yerdir. Netice itibari ile İsa'nın yakalandığı yerin neresi olduğu hususunda farklı ifadeler vardır(Geniş bilgi için bkz. Kuzgun, 1996:327-330).

³⁶ Markos 14:47 ve Luka 22:50'de Petrus'un adı geçmemekte, İsa'nın yanında bulunanlardan biri/içlerinden biri olarak zikredilmektedir.

³⁷ İsa sorgulanırken, Petrus ise avluda oturmaktadır. Bir hizmetçi kız onun yanına gelerek "Sen de Celileli İsa ile birlikteydin" der. Ancak Petrus bunu herkesin önünde inkâr ederek, "Neden söz ettiğini anlamıyorum" cevabını verir. Başka bir hizmetçi kız ise orada bulunanlara, Petrus'un Nasıralı İsa ile birlikte olduğunu söyler. Petrus tekrar yemin ederek İsa'yı tanımadığını söyleyerek inkâr eder. Bu inkâr, birkaç kez tekrarlanır. Bu inkârlar esnasında da horoz öter ve Petrus, İsa'nın, "Horoz ötmeden beni üç kez inkâr edeceksin" dediğini hatırlayarak ağlar(Bkz. Matta 26:69-75; Markos 14:66-72; Luka 22:54-62).

³⁸ Tanrı'nın bulut vasıtası ile kendisini göstermesi veya bulutu gölgelik olarak kullanması "*episkiazein*" ve Yunanca "*skenas*" terimleri ile kullanılmaktadır. Bu

giysilerini yırtarak, “Tanrı’ya küfretti! Artık tanıklara ne ihtiyacımız var? İşte küfürü işittiniz. Buna ne diyorsunuz?” der. Oradakiler de “Ölümü hak etti!” diye karşılık verirler³⁹.

Kayafa’nın sorgulamasının ardından aynı gün (veya ertesi sabah vakti), bütün başkâhinler ve halkın ileri gelenleri, ölüm cezasına çarptırmak konusunda anlaştıkları İsa’yı, Vali Pilatus’a (Procuator Potius) götürürler. Yahuda İskariyot ise İsa’nın yaşadığı sıkıntıları görünce yaptığına pişman olur ve “*Ben suçsuz birini ele vermekle günah işledim*” diyerek paraları⁴⁰ tapınağın içine fırlatarak kendini asar. Vali, İsa’ya, “Sen Yahudilerin Kralı mısın?” diye sorar, o da “Söylediğin gibidir” der. Pilatus İsa’yı yargılarken hanımı da ona, “*dokunmamasını ve gece rüyasında gördüğünü, o gece İsa yüzünden çok sıkıntı çektiğini*” anlatır. Başkâhinler ile ileri gelenler, O’nun suçlu olduğunu söylerler. Ancak İsa, onları muhatap almaz ve bu durum, valiyi şaşırır. Pilatus’un İsa’yı, Hirodes’e gönderip sorgulatmasının ardından onun suçlu olduğu kararı alınır. Ancak valinin, her Fısıh Bayramı’nda, halkın istediği bir tutukluyu salıverilme geleneği vardır. Pilatus, bu gelenek çerçevesinde “Barabba” adındaki ünlü tutuklu ile birlikte İsa’yı halka göstererek, “Sizin için kimi salıvermemi istersiniz, Barabba’yı mı, Mesih denen İsa’yı mı?” diye sorar. Halk da, Barabba’nın serbest bırakılmasını ister. Pilatus da bu cevap üzerine “*Öyleyse Mesih denen İsa’yı ne yapayım?*” diye sorar. Hep bir ağızdan, “*Çarmıha gerilsin!*”⁴¹ denilir. Pilatus, “*Kralınızı mı çarmıha gereyim?*” diye

durum Çıkış 24:18,19:9,33:9,34:5,40:34; İkinci Makkabiler 2:8; Matta 17:5; Elçilerin İşleri 1:9-10’da da açıkça örneklendirilmektedir(Bkz. Erişim <http://www.patrickcomerford.com/2010/04/transfiguration-finding-meaning-in.html>,15.04.2016).

³⁹ Geniş bilgi için bkz. Matta 26:3-62;Yuhanna 18:1-24;Markos 14:43-65;Luka 22:47-71;Renan,1992:198-214.

⁴⁰ Başkâhinler tarafından toplanan bu paralar ile yabancılar için mezarlık yapılmak üzere “Çömlekçi Tarlası” satın alınmış ve bu tarla, “*Kan Tarlası*” (Hakeldema) adı ile anılmıştır(Bkz. Matta 27:6-10; Elçilerin İşleri 1:19).

⁴¹ İsa’nın çarmıha gerilmesi, “Haç”ın, Hıristiyanlığın, evrensel dinî sembolü olmasını sağlamıştır. Haç, dünya ile Tanrı Krallığı arasında köprü vazifesini sağlayan, şeytana, kötülöklere karşı en güçlü silah olarak kabul edilmiştir. Uykudan yemek yemeğe kadar hayatın her alanında kullanılan ve en sert kalpleri yumuşattığı, merhametten yoksun yüreklere merhamet aşladığı ileri sürülen haç, Hıristiyan hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu düşünce, “*İstavroz/Haç; bütün evrenin koruyucusu, kilisenin güzelliği, kralların gücü, inananların dayanağı, meleklerin şanı ve şeytanların yarası...Dindar Hıristiyanlar çok sık bir şekilde istavrozlarını çıkarıyorlar: Sabahleyin uykudan kalktıklarında, bütün dualar esnasında, evlerden ayrılırken, kutsal mabetler önünden geçerlerken, bir işe başlarlarken, işi bitirdiklerinde, su veya herhangi bir içeceği içmeden evvel...*” şeklinde de açıkça dile getirilmektedir. Çünkü Hıristiyanlara göre İsa, “*...Ardımdan gelmek isteyen,*

sorar, Başkâhinler de, “Sezar’dan başka kralımız yok!” karşılığını verirler. Pilatus, tekrar onun ne kötülük yaptığını sorar. Halk ise yüksek sesle, “Çarmıha gerilsin!” diye bağırlar. Pilatus, elinden bir şey gelmediğini görür ve bir kargaşalığın da hâkim olmaya başladığını anlayınca su alır ve ellerini yıkayarak⁴² söyle söyler: “Bu adamın kanından ben sorumlu değilim. Bu işe siz bakın!”. Halk da “O’nun kanının sorumluluğu bizim ve çocuklarımızın üzerinde olsun!” diye karşılık verir. Bunun üzerine Pilatus, Barabba’yı serbest bırakır ve İsa’yı da kamçılattıktan sonra çarmıha gerilmek üzere askerlere teslim eder⁴³.

Diğer iki suçlu ile birlikte çarmıha gerilen İsa’ya, valinin askerleri tarafından elbiseleri çıkarttırılarak kırmızı bir kaftan giydirilir, başına dikenlerden bir taç örülüp sağ eline de bir kamış verilir. Hatta önünde diz çökülerek, “Selam, ey Yahudilerin Kralı!” diyerek alay edilir. Daha sonra üzerindeki kaftan çıkartılıp, kendi giysileri giydirilir ve çarmıha germeye götürülür. Bu esnada rastladıkları Kireneli Simun adında bir adama İsa’nın çarmıhı zorla taşıttırılır⁴⁴. Golgota (Kafatası) Tepesi denilen yere vardıklarında içmesi için İsa’ya “ödle karışık şarap” verilir. Elbiseleri kura ile askerler arasında paylaştırılan İsa, bunu tadınca içmez. Başının üzerine de Pilatus tarafından yaptırılan İbranice, Latince ve Yunanca “Bu, Yahudilerin Kralı İsa’dır/Nasıralı İsa, Yahudiler’in Kralı” yazılı tabela asarlar. Hatta Yahudi başkâhinler Pilatus’tan, “Yahudilerin Kralı” şeklinde değil “Kendisi, ‘Ben Yahudilerin Kralı’yım’ dedi” şeklinde yazılmasını ister, ancak bu istek, Pilatus tarafından reddedilir. Oradan geçenler ise İsa’ya söverek, “Hani sen tapınağı yıkıp üç günde yeniden kuracaktın? Haydi, kurtar kendini! Tanrı’nın Oğlu isen çarmıhtan in!” şeklinde hitamlarda bulunurlar. Başkâhinler, din bilginleri ve ileri gelenler de “Başkalarını kurtardı, kendini kurtaramıyor... İsrail’in Kralı imiş! Şimdi çarmıhtan aşağı insin de O’na iman edelim...Tanrı onu seviyorsa,

kendini inkâr etsin, her gün haçını yüklenip beni izlesin...” (Matta 16:24) diyerek haçı kendileri için önemli kılmıştır. Bu bağlamda Hıristiyanlıkta haç taşımak da, “insanın nefisini inkâr etmesi ve İsa’nın peşinden gitmesi” anlamına gelmektedir. İslâm’daki secde ayetleri gibi, ibadet ve ayinlerde, takdis etme sözünün geçtiği bölümlerde din adamı tarafından “istavroz” çıkarılması gerektiğine de inanılmaktadır. Hıristiyanların, Anadolu’ya ele geçirme amacıyla yaptıkları savaflara “Haçlı Seferleri” adını vermesi de “Haç”a verilen önemin başka bir göstergesini oluşturmaktadır(Stott, 1995: 50, 52,57; Erişim <http://orthodoxinfo.com/praxis/guidech1.pdf,14.04.2016>; Erbaş,2013:211; Erişim http://www.pigizois.net/Turkey/arxeia_diafora/ISTAVROZ.pdf,12.04.2016.

⁴² Ancak Petrus İncili’ne göre ne Yahudilerin ne de kral Herod’un, Pilatus’un ve de çevredekilerin ellerini yıkamadığı ifade edilmektedir(Bkz. Elliott, 2008:69).

⁴³ Matta 26: 57-74, 27:1-26; Markos 14:12-72; Luka 22: 47-71, 23:7-11; Yuhanna 18:1-40, 19:15-16; Elliott, 2008: 66; Renan, 1992:215-229.

⁴⁴ Yuhanna 19:17’de İsa’nın çarmıhı kendisi taşıdığı belirtilmektedir.

kurtarsın bakalım! Çünkü, 'Ben Tanrı'nın Oğlu'yum' demişti." diyerek alay ederler⁴⁵. (Bkz. İkonalar 6)

Sözkonusu yaşanan olayları daha öncesinden bilen ve başına gelecekleri havarilerine anlatan İsa, saat dokuzda veya oniki civarında çarmlıha gerildiğinde, orada “*annesi, teyzesi, Klopas'ın karısı Meryem ve Mecdelli Meryem*⁴⁶” vardır⁴⁷. İsa, annesiyle sevdiği öğrencinin yakınında durduğunu görünce annesine, “*Anne, işte oğlun!*”, öğrencisine de “*İşte, annen!*” der. Öğle saat, on ikiden üçe kadar bütün ülkenin üzerine karanlık çöker. Saat üçte İsa, yüksek sesle, “*Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?*” diye bağıır⁴⁸. Oradakilerden bazıları bunu işitince, “*Bakın, İlyas'ı çağırıyor*” derler. Daha sonra İsa, her şeyin tamamlandığını “*Kutsal Yazı*”nın gereğinin yerine gelmesi amacıyla, su ister. İçlerinden biri süngeri ekşi şaraba batırır, bir kamışın ucuna takıp İsa'ya içirerek “*Dur bakalım, İlyas gelip O'nu indirecek mi?*” der. İsa şarabı tadınca, “*Tamamlandı!*” diyerek ruhunu teslim eder. Saat oniki ile üç arası bütün dünya karanlığa bürünür, tapınaktaki perde yukarıdan aşağıya yırtılarak ikiye bölünür, yer sarsılır ve kayalar yarılr⁴⁹. İsa'nın

⁴⁵ Matta 27:27-44; Markos 15:21-32; Luka 23:26-43; Yuhanna 19:17-27; Nes, 2004:76,79; Yerton, 2014: 244; Renan, 1992:230-233

⁴⁶ İkonografide, İsa'nın annesi Meryem ile birlikte önemli rol oynayan Mecdelli Meryem'in, içinden yedi cin çıktığı (Luka 8:2-3) ve “kule, yüksek tepe, büyük kale, ihtişamlı” anlamında Filistin'in kuzeyindeki [Celile](#)'nin [Tiber Gölü](#) kıyısındaki İbranice “Migdal”, Aramice “Magdala” kelimesi ile kullanılan “Mecdel/ [Magdala](#)” Kasabası'nda doğduğu, Efes'te öldüğü ve kalıntılarının İstanbul'a taşındığı rivayet edilmektedir. İsa'nın bedenine mür süren kadınların ilki, hatta tek kadın ve havarilere denk kabul edilen Mecdelli Meryem, ikonografide elinde mür tutar vaziyette tasvir edilmektedir. O, İsa'yı, hem ölümü hem defni hem de dirilişi esnasında ilk gören kişi olarak İsa'nın ölüm sürecindeki ikonalarda ve “*günahkâr kadın*” adlı ikonada sözkonusu edilmektedir (Küçük 2015b:485-486; https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Magdala, 11.05.2016. Ayrıca geniş bilgi ve başka iddialar için bkz. Guiley, 2001:240-243).

⁴⁷ Yuhanna 19:25. Markos 15:40'da “*Olup bitenleri uzaktan izleyen bazı kadınlar da vardı. Aralarında Mecdelli Meryem, küçük Yakup ile Yose'nin annesi Meryem ve Salome bulunuyordu.*” ve Matta 27:56'da “*Mecdelli Meryem, Yakup ile Yusuf'un annesi Meryem ve Zebedi oğullarının annesi*” denilmektedir. Renan ise İsa'nın Hayatı adlı eserinde; bu kişileri; “*Meryem Kleofas, Mecdelli Meryem, Huza'nın Karısı Yoanna, Salome ve daha başkaları*” olarak ifade etmektedir (Bkz. Renan, 1992:234. Ayrıca bkz. Luka, 18. ve 19. Baplar).

⁴⁸ Luka 23:46'da, İsa yüksek sesle “*Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum!*” diye seslenmiştir.

⁴⁹ Luka 23:44-45'de önce güneş kararmış, ardından mabeddeki perde ortadan ikiye yırtılmıştır. Markos 15:38'de ise sadece tapınaktaki perde yukarıdan aşağıya yırtılarak ikiye bölünmüştür.

karşısında duran yüzbaşı ve beraberindeki askerler, O'nun bu şekilde son nefesini verdiğini görünce ve deprem ile birlikte diğer olağanüstü olaylara şahit olunca, “*Bu adam gerçekten Tanrı'nın Oğlu*” diyerek ona inanırlar.

Yahudiler, Pilatus'tan çarımha gerilenlerin bacaklarının kırılmasını ve cesetlerin kaldırılmasını isterler. Ancak İsa'nın ölmüş olduğu görülür ve bacaklarının kırılmasından vazgeçilir. Askerlerden biri O'nun böğrünü mızrakla deler ve böğründen kan ve su aktığını görünce o da İsa'nın Baba'nın oğlu olduğuna tanıklık⁵⁰ eder. Bundan sonra Aramatyalı Yusuf, İsa'nın cesedini, Pilatus'un izni ile çarımhtan indirir. İsa'nın, Meryem'in kucığında veya kolları arasında tasvir edilmesi “*Pieta*” adı ile zikredilmektedir⁵¹. Nikodim de otuz litre kadar karışık mür ve sarı sabır özü olarak gelir. Yusuf ile Nikodim, İsa'nın cesedini alıp Yahudilerin gömme geleneğine uygun olarak onu baharatla keten bezlere sararlar. İsa'nın çarımha gerildiği yerdeki bir bahçenin içinde yeni bir mezara⁵² defnedilir. Böylece İsa'nın otuz/otuzbeş yıllık süreçteki misyonu, hayatının son yirmidört, hatta son altı saatinde tamamlanmıştır. Netice itibari ile İsa'nın çarımha geriliş ikonasında da; İsa'ya dikenli taç giydirilmesi, dünyanın merkezi/dinî merkez olarak kabul edilen Golgota Tepesi, mesihin elbiselerinin paylaşımı/bölünmesi, “Yahudilerin Kralı Nasıralı İsa” yazılı tahta/çarımh, ölüm hadisesi ile karanlığın çökmesi ve loş güneşin doğması gibi bazı hususlar ön plâna çıkmaktadır⁵³. (Bkz. İkona 7)

İsa'nın çarımhta ölümünün ertesi günü, başkâhinler ile Ferisiler, Pilatus'a giderek İsa'nın yaşarken, öldükten üç gün sonra dirileceğini söylediğini hatırlatırlar. Çünkü İsa, ölmeden önce dirileceğini ve Celile'ye gideceğini havarilerine söylemiştir. Öğrencilerinin cesedi çalarak halka, “*Ölümden dirildi*” diyebileceklerini düşünerek Pilatus'tan üçüncü güne kadar mezarı güvenlik altına almasını isterler. Pilatus da onlara, “*Yanınıza asker alın, gidip mezarı*

⁵⁰ Hıristiyanlıkta tanıklık kavramı; Yunanca “*martus*” kelimesinden türeyen şehit anlamına gelen “*martyr*” kelimesi ile kullanılmaktadır(Williamson, 2004:49).

⁵¹ Geniş bilgi için bkz. Erişim <http://www.gresham.ac.uk/sites/default/files/31mar15richardharriespietainart.pdf>, 01.03.2016.

⁵² Markos 15:46'da ise “*Yusuf keten bez satın aldı, cesedi çarımhtan indirip beze sardı, kayaya oyulmuş bir mezara yatırarak mezarın girişine bir taş yuvarladı.*” denilmektedir.

⁵³ Stott, 1995:51; Matta 27:45-61; Markos 15:25-47; Luka 23:44-56; Yuhanna 19: 14-42; Erişim <http://luhot.ru/uploads/%D0%A1%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%BB%D0%B8-4/Akimoveng.pdf,15.04.2016>;Renan,1992: 232-233.

dilediğiniz gibi güvenlik altına alın” der. Onlar da askerler ile birlikte giderler ve taşı mühürleyip mezarı korumaya başlarlar⁵⁴.

1 Şabat/Sebt Günü’nü izleyen haftanın ilk günü, sabah erken saatlerde, Meryem ile diğer Meryem⁵⁵ (Mecdelli) mezarı görmeye giderler. Ansızın büyük bir deprem olur ve giysileri kar gibi bembeyaz bir melek, gökten inerek mezar taşını bir yana yuvarlayarak üzerine oturur. Olaya şahit olan nöbetçiler korkudan bayılırlar. Melek, kadınlara şöyle seslenir: “*Korkmayın! Çarmıha gerilen İsa’yı aradığınızı biliyorum. O burada yok; söylemiş olduğu gibi dirildi. Gelin, O’nun yattığı yeri görün. Çabuk gidin, öğrencilerine söyle deyin: ‘İsa ölümden dirildi. Sizden önce Celile’ye gidiyor, kendisini orada göreceksiniz.’ İşte ben size söylemiş bulunuyorum.*” İki Meryem, hem korku hem de büyük sevinç içinde mezardan uzaklaşırken, İsa aniden karşlarına çıkarak korkmamalarını ve havarilere Celile’ye gitmelerini, kendisini orada göreceklerini⁵⁶ söyler⁵⁷.” Bu olay, Hıristiyan inanç sisteminde “boş mezar” olarak kabul görmekte, hatta bu inanç olmadan Hıristiyan eskatolojisinin önemini kaybedeceğine ve Paskalya’nın anlamsız olacağına inanılmaktadır. Ayrıca İsa’nın etkin bir biçimde “*Mesih*” ilan edilmesinin Paskalya’da başladığı ve “*Paskalyasız kutsal kitabın, inancın, tebliğin, kilisenin, ibadetin ve misyonun*” olmasının mümkün olamayacağına da dikkat çekilmektedir⁵⁸. (Bkz. İkona 8)

Hıristiyanlara göre İsa, kendisinin hem uygulayıp hem de öğretmeye başladığı her şeyi, seçmiş olduğu elçilere Kutsal Ruh aracılığıyla emirler verip yukarı alındığı güne kadar olanları yazdığını belirterek ölümünden sonra birçok inandırıcı kanıtlarla dirilmiş olduğunu göstermiştir. Dirilişinden sonra kırk gün süreyle de havarilerine görünerek⁵⁹ Tanrı’nın egemenliği hakkında konuşan İsa,

⁵⁴ Matta 16:21,26:32,27:62-66.

⁵⁵ Markos 16:1’de, “*Mecdelli Meryem, Yakup’un annesi Meryem ve Salome*” olmak üzere üç kadından bahsedilmektedir. Yuhanna 20:1’de ise sadece Mecdelli Meryem’in gittiği ifade edilmektedir.

⁵⁶ Ancak İsa’nın, ölümünden üç gün sonra dirileceğini belirtmesine rağmen, sebt (cumartesi) gününü izleyen haftanın ilk gününde mezarda görülmemesi sorgulanmaktadır(Bkz. Kuzgun, 1996:337-338).

⁵⁷ Matta 28:1-10.Diğer İnciller’de bu olay, farklı konu edilmektedir. Bu farklılıklar ve karşılaştırma için bkz. Markos 16:1-8; Luka 24:1-12; Yuhanna 20:1-12.

⁵⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kelly, 2006:1-7; Aydın, 2007:91.

⁵⁹ İsa’nın ölümünden sonra öğrencilerine görüldüğü yerin Galile/Celile (Matta-Markos İncilleri) ve Kudüs (Luka İncili) olduğu ifade edilerek farklı bilgiler verilmektedir. Yuhanna İncili’nde ise İsa’nın hem Kudüs’te, hem de Galile’de görüldüğü belirtilmektedir. Hatta İsa’nın yeniden dirildikten sonra Matta, Markos ve Luka İncili’ne göre bir, Yuhanna İncili’ne göre ise göre üç kez görüldüğü

onlara, Kudüs'ten ayrılmamaları gerektiğini, Baba'nın verdiği ve kendisinden duyduğu sözün gerçekleşmesini beklemlerini istemiştir. O, Havarilerin birkaç güne kadar Kutsal Ruh ile vaftiz edileceğini de söylemiştir. Bunun üzerine havariler de İsa'ya "Ya Rab, İsrail'e egemenliği şimdi mi geri vereceksin?" sorusunu sormuş, İsa da onlara, "*Baba'nın kendi yetkisiyle belirlemiş olduğu zamanları ve tarihleri bilmenize gerek yok... Ama Kutsal Ruh üzerinize inince güç alacaksınız. Kudüs'te, bütün Yahudiye ve Samiriye'de ve dünyanın dört bucağında benim tanıklarım olacaksınız.*" karşılığını vermiştir⁶⁰.

İsa'nın ölümünden üç gün sonra dirilmesi, ikonografide "*Anastasis*" (*diriliş/dirilme*) şeklinde isimlendirilmektedir. Ancak Anastasis kavramı, daha çok, İsa'nın dirilmeden önce cehenneme inişini ifade eden bir kavramdır. Ayrıca ikonografide "diriliş" adı altında, İsa'nın mezardan insan formunda çıkışı şeklinde resmedilme olayı da bulunmamaktadır. Bu bağlamda Diriliş, genel anlamda, İsa'nın dönüşümünü, cehenneme inişini ve göğe yükselişini de ihtiva eden ve bir bütünlük içerisinde değerlendirilen bir süreç olarak dikkat çekmektedir.

Anastasis ikonası, "*İsa'nın ölümünün ardından ölümlerin ruhlarını kurtarmak için yeraltındaki ölümler diyarına/Şeol'e (Hades veya Pluto) giderek, kendinden önce yaşamış olan ve burada tutulan Eski Ahit peygamberlerini esir tutan Şeytan'ın elinden kurtarması, şeytanın buradaki krallığına son vermesi ve doğru insanları dirilterek göklere çıkartması*"nı konu etmektedir. Bu noktada ikonada, İsa, insan suretinde⁶¹, üçgen kompozisyon ortasında ayakta, beyaz,

vurgulanmaktadır. Ayrıca İsa'nın, "Petrus'a, Mecdeli Meryem'e, Yakup'a, Pavlus'a; On bir havariye, On iki havariye, Tiberya sahilinde sekiz havariye, 500 kişiye (aynı anda), Emmaus yolunda iki kişiye, kimliği belirsiz başka bir Meryem'e, iki askere, bir yüzbaşıya ve bazı önde gelen yaşlı Yahudilere ve adları belli olmayan bazı kimselere de bireysel veya grup olarak görüldüğü de bilinmektedir. Bu görünmeler de Hıristiyanlarca İsa'nın dirilişinin belirtileri olarak kabul edilmektedir(Bkz. Kuzgun, 1996:337; Aydın, 2007a:103, Pamir, 2006:47).Bu görünmelerle birlikte askerlerin raporları, Boş Mezar ve kefen, Meleklerin mesajı, İsa'nın bedeninin doğası, Kutsal Ruh'un vaftizi, Hıristiyanların tanıklıkları da İsa'nın diriliş belirtileri arasında değerlendirilmektedir(Bkz. Hill, 2000:158-161).

⁶⁰ Elçilerin İşleri 1:11; Yerton, 2014:246-250; Aydın, 2007a:90-92; Wilkinson v.d, 2004: 194-195; Pamir, 2006:29.Ayrıca İsa'nın ölüm, diriliş ve göğe yükseliş süreci hakkında bilgi için bkz. Özbek, 2011:7-87; Küçük, 2015b:101-106; Küçük vd., 2015:376-385.

⁶¹ İbraniler 2:14-16'da "...Bu çocuklar etten ve kandan oldukları için İsa, ölüm gücüne sahip olanı, yani İblis'i, ölüm aracılığıyla etkisiz kılmak üzere onlarla aynı insan yapısını aldı. Bunu, ölüm korkusu yüzünden yaşamları boyunca köle olanların hepsini özgür kılmak için yaptı. Kuşkusuz O, meleklerle değil, İbrahim'in soyundan olanlara yardım ediyor..." denilmektedir.

açık yeşil veya açık mavi ışıklı vücudunu saran bir hale (mandorla) içinde tasvir edilmektedir. Bu ışık, Tanrı Krallığı'nın simgesi olarak yaratılmamış sonsuz ışığı ifade etmektedir. Ancak bu ışık, insanların öldükten sonra hesaba çekilecekleri Hades'e veya ölümün merkezine doğru gidildikçe kararmaktadır. İsa'nın (bazı ikonalarda sağında çarpmıha gerilen suçlu şahıs ile) cehenneme inişi, yukarıdan aşağıya inişin bir yansıması olarak pelerininin dalgalı olması ile sembolize edilmektedir. İsa'nın ayakları altında karanlık bölümde, onun cehennemin kapısını kırığının sembolü olarak "kırık kapı kanatları, zincir ve kilit parçaları" ile el ve ayaklarından zincirlenmiş koyu tenli bir iskelet figürü yer almaktadır. Bu figür, İsa'ya karşı kaybetmiş olan ölümün simgesi şeytan, diğer bir ifade ile İsa tarafından yok edilmiş ölümdür. Çünkü İsa, aydınlığı ile karanlığa hükmetmektedir. O, elindeki zaferi simgeleyen "haç"lı flama (flama üzerinde haç veya Tanrı Kuzusu yazısı vardır) mızrak ile büyük dişleri olan Hades'e yaklaşmış, Hades'in ağzının açılması ile Adem ve diğer peygamberleri onun ağzından çıkarak kurtarmıştır. Böylece İsa, ölümün kapısını ayakları ile ezmiş ve ölüme karşı zafer kazanmıştır. Çünkü Şeytan ile Tanrı arasında, kainatın yönetimi konusunda mitolojik anlamda bir savaş söz konusudur. Bu savaşta, İsa'nın, şeytanî güçler ile öldürülmesi neticesinde savaşı kaybetmiş gözükmektedir. Ancak İsa'nın yeniden dirilmesi ile Şeytan'a karşı bir zafer kazanılmış ve Tanrı'nın kâinattaki tek güç olduğu ortaya çıkmıştır.

Hem anastasis ikonasındaki hem de İsa'nın doğumundaki karanlık ise kaosun merkezi olan "ölüler diyarı"dır. Ancak ölümler diyarı olarak kastedilen mekân, cehennemden farklı olarak İsa'dan önce ölmüş olanların durumlarının belirlendiği yer konumundadır. İsa da, cehennemdeki kurtarıcıyı bekleyen insanları kurtarmış ve onlara cennetin kapısını açmıştır. O; karanlık kısmın sağındaki lahitten Adem'i ⁶² (arkasında Yahya, Davud ve Süleyman'ın

⁶² Hıristiyanlıkta Adem'in cennetten kovuluşu ve İsa'nın onu bu günahıtan kurtarması ile ilgili olarak şöyle bir rivayet vardır. Rivayete göre "Adem, cennetten kovulduktan sonra 932 yaşına kadar Hebron vadisinde yaşar ve burada ölümcül bir hastalığa tutulur. Öleceğini anlayan Adem, oğlu Şit'i cennetin kapısını bekleyen meleğe merhamet dilenmesi için gönderir. Şit'in cenneti bulması zor olmaz; çünkü cennetten kovulan Adem ve Havva'nın ayaklarının bastığı yerden ot bile bitmemiştir. Bu izi takip eden Şit kolaylıkla cennete ulaşır. Cennetin kapısında bekleyen baş meleğe ulaşan Şit, Adem'in talebini iletir. Baş melek, ona üç kez cennete bakmasını söyler. Şit, ilk bakışta cennetteki dört nehrin doğduğu kaynağı ve onun üzerinde kurumuş bir ağaç gövdesi görür. İkinci kez baktığında ise ağacın gövdesinde dolanmış yılanın varlığını fark eder. Üçüncü bakışında gökyüzüne doğru uzanan ağacın tepesinde yeni doğmuş bir bebek bulunduğunu ve ağacın köklerinin yeraltına kadar uzandığını görür. Baş melek, Şit'e gördüklerinin anlamını anlatarak Kurtarıcı'nın (İsa'nın) gelişini müjdelir. Daha sonra ona annesi ve babasının tattığı ağaçtan aldığı üç tohumu vererek bunları öldükten sonra

bulduğu bir grup vardır), solundaki lahitten ise Havva'yı (arkasında Habil ve dinî kisveye bürünmüş kişiler/Eski Ahit'te adı geçen Peygamberler vardır) ellerinden tutarak kendine doğru çeker şekilde betimlenmiştir. Çünkü İsa, dönemindeki insanları vaftiz ederek aslı günahtan kurtarmış, kendisinden sonrakiler de vaftiz uygulaması ile bu günahtan arınabilmektedir. Ancak İsa Mesih'den önce yaşayanlar Adem ve Havva'dan sirayet eden suçtan muaf olamamış, ancak İsa'nın çarmıhta ölümü ile de kısmen de olsa bu günahtan arınmışlardır. İsa, bütün insanlığı temsilen Adem ve Havva'yı kurtararak onları da bu günahtan kurtarmış olmaktadır. Netice itibari ile bu mekânda sadece İsa'ya ihanet eden İskariyot ile şeytan ve ona tabi olanlar kalmıştır⁶³. (Bkz. İkonalar 9)

Adem'in dilinin üstüne koymasını söyler ve babasının üç gün sonra öleceğini bildirir. Tohumlarla birlikte dönen Şit'in anlattıklarını dinleyen Adem'in cennetten kovulduktan sonra ilk kez yüzü gülmüştür; çünkü insanlığın kurtulacağını anlamıştır. Adem'in ölümünden sonra dilinin üzerine konulan bu üç tohumdan üç ağaç meydana gelir (sedir, zeytin ve servi). Bu ağaçlar Hebron vadisinde Musa peygamberin dönemine kadar kalır. Ağaçların nereden geldiğini bilen Musa onları sökerek Tabor ya da Horeb Dağı'na (dünyanın merkezi) diker. Davut zamanına kadar burada kalan ağaçlar Tanrı'nın emriyle Kudüs'e Golgota Tepesi'ne nakledilir. Bir süre sonra bu üç ağacın tek bir ağaca dönüştüğü görülür. İsa'nın çarmıha gerildiği haçın da bu ağacın ahşabından yapıldığı bilinmektedir. İsa, dünyanın merkezinde, Adem'in yaratıldığı ve öldükten sonra gömüldüğü yerde çarmıha gerilmiştir. Adem'in mezarının bulunduğu yer olduğu için Golgota (kafatası) denilen bu tepede çarmıha gerilen İsa'nın kanı, Hıristiyanlık inancına göre, toprakta gömülü bulunan Adem'in kafatasına damlamıştır. Tanrı'nın emirlerine itaat etmediği için insanlığın günahkâr olmasına neden olan Adem, kafatasına damlayan İsa'nın kanıyla yeniden arınmakta ve vaftiz olmaktadır. İnanişe göre çarmıhın hemen altında bulunan kafatasına damlayan İsa'nın kanı Adem'in dolayısı ile tüm insanlığın günahlarından arınmasını sağlamış, Kurtarıcı görevini yerine getirerek insanı günahkarlıktan kurtarmıştır. Adem'in meyvesinden yiyerek cennetten kovulduğu günahın bedelini İsa, aynı ağaçtan yapılmış çarmıhta işkence çekerek ödemiştir. Çoğu çarmıha gerilme sahnesinin altında kafatası bulunmasının nedeni budur. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra yeniden dirileceği üç gün içinde cehenneme giderek Adem'i ve diğerlerini kurtardığını gösteren tasvirler de bulunmaktadır. Çünkü İsa'nın bedeninden akan kanları Cehennemde işkence çeken Adem'in vaftiz olmasına ve kurtulmasına vesile olmuştur.”(Bkz. Erişim <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/5744/perdeyle-ayrılan-ibadethane-meryem-kilisesi,20.02.2016>).

⁶³ Katar, 2003:22; Bara, 2006:58-63; Elliott, 2008:97-108; Pamir, 2006: 47; Cömert, 1999:138; Yıldırım, 2005b:108; Çetin, 2012:25; Erişim <http://www.orthodoxroad.com/christs-descent-into-hell-icon-explanation,13.06.2016>; Nes, 2004:82-83; Erişim <http://kariye.muze.gov.tr/tr/muze/eserler/dis-narteks->

Cehennemdekileri kurtaran İsa'nın dirilmesi olayının ardından, havarilerinden iki kişi Kudüs'te Emmaus denilen bir köye gitmekte iken olup bitenleri kendi aralarında konuşmaktadırlar. Kendi aralarında konuşup tartışırken İsa, yanlarına gelir ve onlarla birlikte yürümeye başlar. İsa, "Yolda birbirinizle ne tartışıp duruyorsunuz?" der. Kleopas da kendisine, "Yeruşalim'de bulunup da bu günlerde orada olup bitenleri bilmeyen tek yabancı sen misin?" diye karşılık verir. İsa onlara, "Hangi olup bitenleri?" der. Olayları kısaca anlattıktan sonra İsa da onlara, "Sizi akılsızlar! Peygamberlerin bütün söylediklerine inanmakta ağır davranan kişiler! Mesih'in bu acıları çekmesi ve yüceliğine kavuşması gerekli değil miydi?" der. Musa'nın ve bütün peygamberlerin yazılarından başlayarak, Kutsal Yazılar'ın hepsinde kendisiyle ilgili olanları onlara açıklayan İsa'yı kendileri ile kalmaları için davet ederler. Onlarla sofrada otururken İsa ekmek alır, şükreder ve ekmeği bölüp onlara verir. Böylece onların gözleri açılır ve İsa'yı tanırlar. İsa ise gözlerinin önünden kaybolur. Hemen kalkarak Kudüs'e döner. Onbirler'i (Havarileri) ve onlarla birlikte olanları bulurlar. Kendi aralarında İsa'nın dirilmiş olduklarını konuşurlarken İsa, onlara, "Size esenlik olsun!" der. Bir hayalet gördüklerini sanarak korkuya kapılır ve ürkerler. İsa da onlara, "Neden telaşlanıyorsunuz? Neden kuşkular doğuyor içinizde?" dedi. "Ellerime, ayaklarıma bakın; işte benim! Dokunun da görün. Hayaletin eti kemiği olmaz, ama görüyorsunuz, benim var." İsa, şaşkınlık⁶⁴ içindeki öğrencilerine⁶⁵, "Sizde yiyecek bir şey var mı?" diye sorar ve ona bir parça kızarmış balık verirler. Yemekten sonra İsa onları kentin dışına, Beytanya'nın (Şeria Irmağı civarında) yakınlarına kadar götürür. Ellerini kaldırarak onları kutsar ve kutsarken de yanlarından ayrılarak göğe yükselir⁶⁶. (Bkz. İkona 10)

mozaikleri/parreklesion_40.html, 11.04.2016; Erişim http://www.ortodoksluk.org/ikona/arindefisiri-isa_mesih8.html, 11.04.2016; Erişim <http://blog.kavrakoglu.com/tag/pantokrator-isa>, 23.05.2016.

⁶⁴ Havariler bu olayın şaşkınlığını yaşarken beyaz giysiler içinde iki adam havarilere, "Ey Celileliler, neden göğe bakıp duruyorsunuz?" diye sordular. "Aranızdan göğe alınan İsa, göğe çıktığını nasıl gördünüzse, aynı şekilde geri gelecektir." der. Bu ifadeler, İznik-Kadıköy akidesinde de "...üçüncü günde ölümden dirilmiş ve göğe yükselmiştir... Yaşayanları ve ölüleri yargılamak için muzaffer bir şekilde tekrar gelecektir." şeklinde de kendisine yer bulmuştur(Elçilerin İşleri 1:11; Aydın, 2007a:90).

⁶⁵ Şaşkınlık ve inanmama duygusu içerisinde olanlardan birisi de Tomas(Thomas)'dır. Tomas'ın bu şüphesi ikonografide "Şüpheli Tomas'ın Şefaati Dilemesi" veya "Tomas'ın İmanı" şeklinde yer bulmuştur. Bu ikonanın temeli de Yuhanna 20:25-29'daki olaydır.

⁶⁶ Luka 24:13-53; Yuhanna 1:28. Ayrıca bkz. Yuhanna 20:10-23.

Böylece İsa, Pazar günü dirildikten sonra Zeytin Dağı'nda göğe yükselmiş ve babanın yanında (sağında) yerini almıştır. Çünkü Hıristiyanlara göre burada şefaata edecek olan İsa, "...Babam'ın evinde kalacak çok yer var. Öyle olmasa size söyledim. Çünkü size yer hazırlamaya gidiyorum" diyerek de bu durumu açıkça beyan etmiştir (Yuhanna 14:2). İsa, bu esnada havarilerine de Kutsal Ruh'u göndererek onların Kutsal Ruh ile dolmasını sağlamış ve Kutsal Ruh'un kendilerine verdiği sözlere göre başka dillerde konuşmaya başlamışlardır. Halk, bu olay karşısında şaşırılmış ve Petrus, onlara bir konuşma yaparak tövbe etmelerini, İsa adına vaftiz olmalarını söylemiştir. Böylece ilk Hıristiyanlar, Havarilerin öğrettikleri şekilde bir cemaat halinde yaşamaya başlamışlardır. Bu olay, Hıristiyan inancında Pentekost⁶⁷ adı ile bilinmiş ve bayram olarak kutlanmıştır/ kutlanmaktadır⁶⁸.

Göğe Yükseliş (Analepsis/Analipsis) ikonasında, İsa, kutsiyetin, yaşamın ve bilginin kaynağı olarak mavi veya yeşil renkli badem biçimli daire ve meleklerin elleri arasında tasvir edilmektedir. Böylece zaman kavramı devre dışı bırakılmaktadır. Melekler ise cennetin sembolü olan dairenin alt tarafından tutmakta, çünkü Tanrıya (Babanın Oğlu) hizmet etmektedir (Bkz. Mezmurlar 24:7-9). İkonada İsa, sağ eli (iki parmağı) ile topluluğu kutsamaktadır. Bu husus Hıristiyan inancında, Teslis unsuru olarak üç parmağın birleştirilmesi ve İsa'nın iki tabiatını ifade eden iki parmağın açıkta bırakılması şeklinde haç çıkartılması ile gerçekleştirilmektedir. Sol elinde ise öğreticiliğinin simgesi olarak rulo vardır. Benzer durum Pantokrator İsa ve İsa'nın yer aldığı diğer ikonalarda da kitap tutması ile görülebilmektedir. Bazı ikonalarda ise "Vahiy 8. Bap"ta atfen melekler borazan taşımakta veya çalmaktadır. Arkasında melekler tarafından kuşatılmış olan Meryem, ikonanın ortasında düzgün ve sabit bir şekilde, elleri dua eder vaziyette durmaktadır. Bu durum, Meryem'in yaptığı işin (İsa'yı doğurmak) doğruluğunun ve haklılığının kendisince de benimsenmesinin bir simgesi olarak da yorumlanabilmektedir. O, İkinci (yeni) Havva, kilisenin annesi, simgesi iken havariler de kilisenin temel taşlarını oluşturmaktadır. Burada havarilerin bir kısmı göğe, diğerleri de Meryem'e bakmaktadır. Ancak Meryem'in solunda yer alan Pavlus'un, İsa'nın göğe yükseliş olayına tanıklık etmediği, çünkü o dönemde Hıristiyan olmadığı da ifade edilmektedir. Ayrıca Hıristiyanlar, ikonaya da yansıyan İsa'nın dirilerek görünmesi olayının fizikî bir görünmeden ziyade, "İsa'nın taraftarlarına

⁶⁷ Hıristiyanlıkta "Ellinci gün" anlamında kullanılan ve Yahudilikteki "Haftalar/Şavuot Bayramı"na eşdeğerde olan Pentekost, Kutsal Ruh'un Havariler üzerine inişinin hatırasına, "İsa'nın Dirilişi"nden sonraki yedinci Pazar Günü veya "Paskalya"dan elli, "İsa'nın Göğe Yükselişi"nden on gün sonra kutlanan bir bayramdır (Bkz. Küçük, v.d., 2015:390; Küçük, 2009:191-192; Ünal, 2008:189-191).

⁶⁸ Wilkinson v.d., 2004:194-195; Pamir, 2006:29; Küçük v.d.,2015b:382,412-413;Elçilerin İşleri 1.-2. Baplar.

kendini açması veya manevi olarak taraftarlarının İsa'yı hissetmesi" şeklinde olduğu rivayet edilmektedir. Çünkü rivayete göre bu görünüm, gözleri kör edecek biçimdeki bir "ışık" şeklinde ve ışık ile birlikte göklerden gelen sesin işitilmesi şeklinde vuku bulmuştur⁶⁹. (Bkz. İkona 11).

b- İnanç ve İbadet Açısından İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya

Hıristiyan liturjik yılı/bayramları⁷⁰ içerisinde en önemlilerinden biri "Kıyam Yortusu, Diriliş Pazarı, Diriliş Günü" isimleri ile de zikredilen "Paskalya"dır. Paskalya, İsa'nın, insanlığın tüm günahı için ilk ve son kez kendisini, Çarmıh'ta feda etmesinin ardından dirilişini ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir. Havariler Dönemi'nde veya II. Yüzyılın başlarında/ortalarında ortaya çıktığı ifade edilen bu bayram, İsa'nın ikinci gelişini, Havariler ile yediği son yemeği, çarmıha gerilişini ve dirilişini hatırlatması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Hıristiyan inancına göre İsa, insanlarca hor görülmüş, yalnız bırakılmış, değer verilmemiş olmasına rağmen o, insanların acılarını kendisine yükletmiş, insanlık için eziyet çekmiştir. Ancak insanlığın esenliği için gerekli olan ceza neticesindeki vücudundaki yaralar ile insanlık şifa bulmuş, koyun sürüleri gibi doğru yoldan ayrılan insanoğlu doğru yolu bulmaya başlamıştır. Böylece Tanrı'nın kurtarıcılık fonksiyonu, ilk ve son olarak İsa'nın dirilişi ile gerçekleşmiştir. Hatta Paskalya'nın İsa'nın tabiatı ve yapısının belirleyiciliği hususunda da

⁶⁹ Erişim http://www.goarch.org/special/listen_learn_share/ascension/index.html, 14.05.2016; Erişim http://www.pigizois.net/Turkey/arxeia_diafora/ISTAVROZ.pdf, 12.04.2016; Bara, 2006:64-68; Pamir, 2006:48; Nes, 2004:87; Erişim <http://www.ortodoksluk.org/ikonalarintefsiri-isamesih9.html>, 11.04.2016; Aydın, 2007a:109-110

⁷⁰ Bu bayramlar; *Tanrı annesi Meryem'in Doğumu* (8 Eylül), *Haçın Yükseltilmesi/Utulanması* (14 Eylül), *Meryem'in Mabede Girişi/Adanması* (21 Kasım), *İsa'nın Doğumu* (25 Aralık), *Kutsal Aile Bayramı* (Noel'den sonraki ilk Pazar), *İsa'nın Görünmesi/Epifani* (6 Ocak), *İsa'nın Mabede Takdimi/Sunumu* (2 Şubat), *Meryem'e Müjde verilmesi* (25 Mart), *İsa'nın Kudüs'e Girişi* (Palmiye Pazarı/Paskalya Öncesi Pazar), *İsa'nın Göğe Yükselişi* (Paskalyadan kırk gün sonra), *Kutsal Ruh'un Havariler Üzerine İnişi/Pentekost* (Paskalyadan elli gün sonra), *İsa'nın Görünüm Değiştirmesi* (6 Ağustos); *Meryem'in Cennete Alınışı* (15 Ağustos)'dır. Ancak bu bayramlar ile birlikte *İsa'nın sünnet oluşu* (1 Ocak), *Kutsal Ruh Bayramı* (Pentekost'tan sonraki gün) ve kaynağını Yuhanna 11:17-48'den alan Dalların Pazarı'ndan bir gün önce kutlanan *Lazarus Cumartesi* veya *Lazarus'un Diriliş Bayramı* gibi bayramlar da kutlanmaktadır (Bkz. Erişim <http://www.ortodokslartoplulugu.org/bayramlar-yortular-kutlamalar>, 15.04. 2016; Calivas, "Orthodox Worship", Erişim <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith7118>, 23.11.2015. Ayrıca bkz. Jacob, 1994:29-32).

önemli rol oynadığı dile getirilmektedir. Çünkü Hıristiyanlıkta Paskalya öncesi İsa ile Paskalya sonrasındaki İsa figürü arasında büyük farklılıkların⁷¹ olduğuna dikkat çekilmektedir.

Hıristiyanlar; Yahudi bayramı olan “Pesah/Fısıh Bayramı”nı, tarihî süreç içerisinde İsa’nın diriliş yıldönümü olarak kutlamaya başlamışlardır. Böylece, yumurtaların kırmızıya boyandığı, Paskalya çöreklerinin yapıldığı, Paskalya tavşanlarının söz konusu olduğu ve “*Ekmek-Şarap Ayini*”⁷²’nin icra edildiği Paskalya’nın ibadet günü, Pazar yapılarak, Yahudilerin Mısır’dan çıkışını, esaretten kurtuluşunu ifade eden Pesah’tan ayrılmıştır. Çünkü Hıristiyanlık için Pazar; kilisenin kurulması, İsa’nın dirilmesi, havarilerine görünmesi ve onları ziyaret etmesi, göğe yükselmesi gibi çeşitli mucizevî olayların gerçekleştiği gün olması bakımından önem taşımaktadır⁷³.

Hıristiyanlıkta, Paskalya, tarihî süreçte farklı zaman dilimlerinde kutlanmış, 325 İznik Konsili kararı neticesinde de, 21 Mart ile 25 Nisan arasında kutlanmaya başlanmıştır. Uzun bir süreçten/ devreden oluşan Paskalya’dan önceki yedinci haftada, Paskalya’nın kırk⁷⁴ günlük hazırlığı (Eski İngilizce’de baharı) ifade eden “*Lent*”⁷⁵/*Karem (Fransızca Careme, Latince*

⁷¹ Bu hususta karşılaştırma için bkz. Aydın, 2007b:143-156.

⁷² “Teşekkür etmek, şükretmek, şükranlarını sunmak” anlamında Yunanca “*Eucharistesas*” kelimesinden gelen “Evharistiya” için tarihî süreçte Yunanca “koşulsuz sevgi, sevgi” anlamına gelen “*agape*” kelimesi kullanılmıştır. Latince, “*caritas*” adı ile zikredilen bu kavram, İbranice, hem eşler arasındaki sevginin hem de İsrail ile Tanrı arasındaki ahitleşmenin bir ifadesi olan “*ahabah*” kelimesi ile ifade edilmektedir. Evharistiya’dan önce gelenek haline gelmiş olan yemeğe verilen isim olan ve Evharistiya adı ile yaygınlık kazanan bu yemek, zaman içerisinde Evharistiya’dan ayrılmış, hatta IV. yüzyılda yasaklanmış ve 692’de de kaldırılmıştır (Flinn, 2007:9; Küçük, 2009:176-177; Palmer, 2004:127)

⁷³ Romalılara Mektup 6:10; Galatyalılara Mektup 3:13-14; İşaya 53:3-6; Efeslilere Mektup,1:7-8; Pack, 2008: 3-4; Ferrel, 2003:44, 57-58; Jacob vd., 1994:105-108; Stott, 1995:55; Safra vd., 2006:308; Pamir, 2006:45; Baldovin, 2005a:2579-2580; Katar, 1997:123; Katar, 2003:1-2,6-8,14; Katar, 2000:24-26; Küçük, 2009:190; Aydın, 2015:51-52; Aydın, 2005:68.

⁷⁴ Kırk günlük hazırlığın temelinde, İsa’nın vaftiz olduktan çölde inzivaya çekilerek kırk gün oruçlu kalması sözkonusudur. Ayrıca Ortodokslarda, Lent Dönemi, Pazar günleri Paskalya Devresi içerisinde kabul edilmediğinden kırkdokuz gündür (Katar, 1997:122; Türkoğlu, 2006:84).

⁷⁵ Lent (lenten/lente) kavramı; Anglo-Saksonlar’ın “*bahar*” anlamındaki “*Lencten*” ve eski Almanca “*lenzin, lengizin ve lenzo*” kelimelerinden geldiği ve kökeninin Babiller’in dinine dayandığı ifade edilmektedir. Tanrıça Tammuz’un, Haziran ayında (Tammuz Ayı), ölüm ve dirilişini anma töreni olarak kutlandığı dile getirilmektedir (Erişim <https://rcg.org/articles/ttmol.pdf>, 20.04.2016; Erişim <http://ecumenical-catholic-communion.org/eccpdf/lent.pdf>, 02.05.2016). Lent

Quadragesime, Kırkıncı) devresi vardır. Lent; pişmanlık ekseninde tövbe etme, Hıristiyan adayları için Hıristiyan olmadan önce kilise öğretilerinin tekrarı ve Paskalya'ya hazırlık amacını taşımaktadır. Lent Dönemi, Paskalya öncesi kefaretin ve manevî arınmanın sembolik bir ifadesi olan “kül” (önceki seneden kalma palmyelerin yakılması ile olur) ile ilişkilendirilen *Kül Çarşambası*⁷⁶ ile başlamakta, *Kutsal/Büyük Hafta* ile bitmektedir. İlk dönemlerde vaftize hazırlık mahiyetinde kutlanan Lent Devresi, daha sonraları günahlardan arınma amacına yönelik olarak Paskalya'ya hazırlığı ifade etmiştir. Etin⁷⁷ tüketilmediği bu dönemde, rahipler de pişmanlığın ve üzüntünün sembolü olarak “mor⁷⁸” renkli elbiseler giymektedir. Ancak burada, ibadetlerdeki Tanrı'ya övgünün, coşkunun simgesi olarak söylenen “aleluya”lar söylenmemektedir. Katoliklerin bu uygulamasına karşılık Ortodokslar, Tanrıya hamdetme/şükür anlamına gelen “aleluyalar”ın her zaman söylenmesi gerektiğine inanmaktadır. Lent

Dönemi, Yunan Ortodokslar tarafından “*Triodion*” adı ile de bilinmekle birlikte bu kavram, Ortodoks Kiliseleri'nde, dua kitabının adını da ifade etmektedir. Triodion kelimesi, Tria (üç) ve ode (övgü) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Triodion (Lenten Triodion), Hıristiyanların Lent devresinde çeşitli oruç ve perhizler ile ibadet ettikleri döneme “*Tövbe devresi*” anlamında verilen bir isimdir. Paskalya'ya hazırlık bünyesinde Paskalya Orucu'ndan üç hafta öncesinde yer alan bu dönemin ilk haftası, Ferisi ve Vergi görevlisi Pazarı, ikinci haftası Savurgan Oğlun Pazarı ve üçüncü haftası Yargı Günü Pazarı olarak isimlendirilmektedir. Yargı Günü Pazarı'ndan sonra “Af Pazarı” ve sonrasında da “Paskalya Orucu” başlamaktadır. “Ferisi ve Vergi görevlisi Pazarı”ndan Savurgan Oğlun Pazarı'na (Kaybolan Oğul) kadarki süreçte her türlü yiyecek tüketmek serbesttir. Ancak Savurgan Oğlun Pazarı'ndan Yargı Günü Pazarı'na kadar Çarşamba ve Cuma günleri tam oruç tutulmakla birlikte Yargı Günü Pazarı'ndan Af Pazarı'na kadar ise sadece balık, süt, yumurta ve süt ürünleri tüketilmektedir(Luka 12:11-31,18:9-14; Erişim https://orthodoxwiki.org/Lenten_Triodion, 14.05.2016; Yıldırım, 2005a:71; Erişim <http://www.ortodokslartoplulugu.org/bayramlar-yortular-kutlamalar/triodion-donemi>,10.03.2016).

⁷⁶ Lent Dönemi'nin başlangıç gününü ifade eden Kül Çarşambası adı, kilisede yapılan tövbenin pişmanlığını vurgulamak amacıyla insanların üzerlerine kül serpilmesinden ve alınlarına kutsanmış kül ile haç işareti yapmasından kaynaklanmaktadır(Bkz. Katar, 2001:117; Yıldırım, 2005a: 72; Erişim <http://www.abcteach.com/free/r/easteruppermiddleb.pdf>, 22.04.2016).

⁷⁷ Karnaval (carnival) kelimesinin “et” (carne) kökünden geldiği ve bu gelenek ile ilişkili olduğu rivayet edilmektedir. Ayrıca tarihte Paskalya Bayramına kadar etli yemek yenilmediği ve buna “etlere veda” anlamında “Carne Vale” dedikleri, ancak günümüzde uygulanmadığı da ifade edilmektedir(Erişim http://www.abcteach.com/free/r/rc_easter_up_permiddle_b.pdf, 21.04.2016; Jacob, 1994:24).

⁷⁸ Çünkü İsa'ya çarşıta “mor” elbise giydirilmiştir(Bkz. Markos 15:17-20).

Dönemi'nin son haftası ise “*Kutsal Hafta (Batıda)/Büyük Hafta(Doğuda)*”⁷⁹ olarak kabul edilmektedir⁸⁰.

Kutsal Hafta içerisindeki “*Palmiye Pazarı*” olarak da bilinen Pazar Günü (Kutsal Hafta'nın ilk günü), Hıristiyanlarca İsa'ya atfen bir festival, şölen havasında kutlanmıştır/kutlanmaktadır. Bu gün, İsa'nın çarmıha gerilişinin başlangıcı ve “*sözsüz (sessiz) vaaz*” olarak da isimlendirilen Kudüs'e girişinin⁸¹ sembolü olarak kutlanmaktadır⁸². Çünkü İsa, çarmıha gerilmeden beş gün önce pazar günü, Kudüs'e gelmiş ve halk ellerindeki hurma dalları ile onu karşılamış ve “*Hozana! Rab'bin adıyla gelene, İsrail'in Kralı'na övgüler olsun!*” diyerek sevgi gösterilerinde bulunmuşlardır⁸³. Bu ifade, günümüzde cemaat tarafından ilahi şeklinde okunarak devam ettirilmektedir. Çünkü İsa, Tanrı'nın adıyla gelmiştir ve Tanrı'nın evinde kutsanmaktadır⁸⁴. Bu olay, Paskalya'dan bir hafta önceki Pazar gününde, Evharistiya/*Mass (Missa)*⁸⁵ *Ayini'nden* önce kilisenin dışındaki zeytin ve palmiye gibi ağaçların dallarının (bu günün adı da palmiye dallarından gelmektedir) takdis edilmesi ve halka dağıtılması şeklinde gelenek olarak yaşatılmaktadır. Rahip bu ağaç dallarının takdisi ile hem İsa'nın Kudüs'e

⁷⁹ *Yüce Hafta, Ceza Haftası, Kutsal Sabır Haftası ve Af Haftası* gibi isimler ile de zikredilen Kutsal hafta ve bayramlar için yapılan dinî uygulamalar örnek olarak bkz. <http://www.katolikkilisesi.org/tr/liturgya.html#>, 20.12.2015; Ünal, 2008:179.

⁸⁰ Katar,1997:122; Katar, 2000:31, 85-90; Erişim http://www.abcteach.com/free/r/rc_easter_upper_middle_b.pdf, 22.04.2016; Elliott, 2008:66; Jacob, 1994:23-28, Katar, 2001:16-18; Eroğlu, 2015:172-173; Türkoğlu, 2006:84-85; Yıldırım, 2005a:71; Erişim <http://ciaofromdebbie.com/wp-content/uploads/2012/03/WhatIsEasterReadingComp.pdf>, 21.04.2016

⁸¹ Hıristiyan yazar John Cassian (365-435); Matta 21:1-11, Markos 11:1-11; Luka 19:28-40 ve Yuhanna 12:12-17'de zikredilen İsa'nın Kudüs'e Girişi'nin dört farklı aşamada, düzeyde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Ona göre birinci aşama, İsa'nın eşeğe binip çarmıha gerilmesinden birkaç gün önce Kudüs'e girişini anlatan tarihsel olayı ihtiva eden literal aşama; ikinci aşama, bizzat İsa'nın ölümü ve çarmıha gerilmesi ile oluşturduğu Kilise üzerine kurulan Kudüs'ü simgeleyen alegorik/topolojik aşama, üçüncü aşama İsa'da bütünlüşmüş bireysel insan ruhunu ifade eden Kudüs'ü konu edinen ahlâkî/tropolijik aşama ve son aşama ise sonsuz/ebedî ikamet yeri ifade eden Kudüs'ü anlatan analogik aşamadır(Nes, 2004:73).

⁸² İsa'nın Kudüs'e Girişi olayı için bkz. Matta 21:6-46; Luka 19:28-48.

⁸³ Bkz. Yuhanna 12:13.

⁸⁴ Bkz. Mezmurlar 118:26.

⁸⁵ *Mass* kelimesinin, rahibin cemaati son kez selamlamasında kullanılan “Gidin, gönderilmiştir/şimdi gitme zamanı” anlamındaki “*ite misse est*” şeklindeki kelimedenden geldiği ileri sürülmektedir. Ayrıca bu kelimenin “*gönderme, ayrılma*” anlamında “*mittere*”den türediği de iddia edilmektedir(Bkz. Katar, 2001: 11; Güç, 1999:188).

girişindeki karşılama esnasında kullanılan palmiye dallarını hem de “*Nuh Tufanı'nın sonunda güvercinin, tufanın bittiğinin ve Tanrı ile insan arasında yeni bir barışın tesis edildiğinin sembolü olarak Nuh'a getirdiği zeytin dalını*” da kutsamaktadır. Ayrıca bu günde, hem İsa'nın Kudüs'e girişi sırasındaki kendisini karşılama anlamında sunulan çiçeklerin hem de Kudüs'e giriş olayından beş gün sonra vuku bulan çarمیha geriliş olayını hatırlatma amacına yönelik olarak ağaç dallarından yapılmış haçların halka dağıtıldığı da rivayet edilmektedir. Daha sonra rahip ile birlikte üç veya dört kişinin karşılıklı diyalogu şeklinde, İsa'nın Kudüs'e girişini, acılarını ve Haç üzerinde ölümünü anlatan bir parça okunmaktadır. Ardından kutsal kitabın İsa'nın çarمیha gidiş sürecini anlatan bölümleri özellikle Mezmurlar, Salı, Çarşamba ve Kutsal Cuma gününde de uygulanmak suretiyle karşılıklı okunarak “Ekmek-Şarap Ayı”ni icra edilmektedir⁸⁶.

İsa'nın yakalandığı günü ifade eden ve Almanlar arasında “*Kirli/Yeşil*”⁸⁷ *Perşembe*” (Grundonnerstag) adı ile de bilinen *Kutsal Perşembe Günü* (Maundy Thursday⁸⁸), İsa'nın akşam yemeğini yediği saat çerçevesinde gün batımında (akşam saatlerinde) icra edilmektedir. Ayrıca Perşembe günü,

86

Erişim <http://www.champagnat.org/shared/prayers/What%20is%20the%20Meaning%20of%20Lent.pdf>, 01.05.2016; Erişim http://www.abcteach.com/free/r/rc_easter_uppermiddle_b.pdf, 21.04.2016; Erişim <http://www.cidlms.org/What%20is%20Lent.pdf>, 12.05.2016; Yerton, 2014: 238; Ünal, 2008:180-181; Salamone, 2004:316; Talley, 2005:1741-1742; Bellenir, 2004:82-83, 91; Kimball, “The Bible and Ancient Liturgy: Good Friday Texts in the Eastern Orthodox Tradition”, Erişim <http://www.sbl-site.org/assets/pdfs/TB9LiturgyVK.pdf/12.10.2015>; Türkoğlu, 2006:85; Katar, 2003:83-94; Calivas, “Ortodox Worship”, Erişim <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith7118/23.11.2015>; Yıldırım, 2005b:124; Yıldırım, 2005a:72; Katar, 1998:55; Katar, 2001:15-19; Jacob,1994:23-27; Katar, 1997:121-129; Renan, 1992:184-195; Erişim http://theset.thaireformed.com/uploads/3/4/0/1/3401675/easter_int.pdf, 14.05.2016.

⁸⁷ Buradaki “Yeşil” (Grundonnerstag) kelimesinin, renk anlamında kullanılmadığı, bu kelimenin eski Almanca'da “greinen” ağlamak (weinen) sözcüğünden geldiğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca yeşil ifadesinin kullanılmasındaki gizemin de çözülemediği ifade edilmektedir (Bkz. Erişim http://deutschstudent.de/forum/viewthread.php?thread_id=551, 11.06.2016).

⁸⁸ Kutsal Perşembe ifadesinin kökeninin “maundy” kelimesine dayandığı, bu kelimenin temizlemek anlamında “mundare” ve emir anlamını taşıyan “mandatum” kelimelerinden geldiği rivayet edilmektedir. Bu kavramlar, İsa'nın son akşam yemeğinde, havarilerin ayaklarını yıkaması ve havarilerin birbirlerini sevmesini emretmesi olayı ile ilişkilendirilmektedir (Bkz. Katar, 2003:94; Erişim <http://www.cidlms.org/Whatislent.pdf>, 12.05.2016).

İsa'nın göğe yükseldiği gündür. Burada; son akşam yemeği, İsa'nın, insanların hatırına haksız yere çektiği acı, çarmıha gerilmesi sembolik olarak yaşatılmaktadır. Beyaz rengin hâkim olduğu ifade edilen Kutsal Perşembe Günü'nde ayin, müzikle başlamakta ve bir ilahinin okunması ile birlikte neşeli, coşkulu ortam, matem ve kederin sembolik işareti olarak yerini sessizliğe bırakmaktadır. Daha sonra Kutsal Kitap'tan (Yuhanna 13:31, 18:1-29,19:16-42, Matta 23:32-49, 26: 57-75, 27:3-54, 27:62-66, Markos 15:43-47 gibi) İsa'nın alçak gönüllüğünün ifadesi olarak onun havarilerinin ayaklarını yıkamasını anlatan parçalar okunmaktadır. Ayrıca Kutsal Perşembe gününe kadar söylenmeyen "Gloria in Excelsis" (yücelerde olan Tanrıya hamdolsun) ilahisi de okunmaktadır. Bu parçaların okunmasının ardından da günün en önemli ayini kabul edilen "Evharistiya Ayini" icra edilmekte ve ayinin sonunda ibadet, diğer günlerdeki gibi tamamlanmaktadır. Hatta Paskalya öncesindeki Perşembe ayininde, İsa'nın havarilerinin ayaklarını yıkamasının bir geleneği olarak ayaklar yıkanmakta ve öpülmektedir. Papa Franciscus da bu geleneğe bağlı olarak Paskalya Bayramı öncesindeki Kutsal Perşembe Töreni çerçevesinde Roma'daki Casal del Marmo İslahevi'nde, tutukluların ayaklarını yıkamış ve öpmüştür.

Kutsal (Hayırlı/Büyük) Cuma Günü ise İsa'nın çarmıha gerildiği günü ifade etmektedir. Kutsal Perşembe akşamı başlayan bu günün ana konusunu, "İsa'nın çektiği acılar ve çarmıha gerilişi" oluşturmaktadır. Çünkü bu gün, İsa'nın çarmıha gerildiği gündür. Bu günde, Katolikler, İsa'nın çarmıha gerilmesinin yası olarak sunağa bir şeyler örtmemekte, ancak haçı kapalı/örtülü tutmaktadırlar. İsa'nın çarmıhta kaldığı süre ekseninde "üç saat" üzerine yoğunlaşılana bu günde, ayin, öğle saatlerinde (on ikide) başlar ve saat üçe kadar devam eder. Siyah rengin hâkim olduğu Paskalya'dan önceki Cuma ifa edilen ve Hıristiyan takviminin en kutsal günlerinden kabul edilen bu günde, ayin, rahibin sunağın önünde cemaat ile birlikte diz çökerek dua etmesi ile başlar. Rahibin İsa'nın çarmıhta tüm insanlık için kendisini feda etmesini konu alan bir dua ettikten sonra İşaya'dan bir bölüm ile İsa'nın yakalanmasını, ızdıraplarını ve ölümünü anlatan bölümler (Mezmurlar, İbranilere Mektup gibi) okunur. Daha sonra diyakos; sunakta bulunan üzeri örtülü tahta haçı, cemaatin huzurunda yukarı kaldırarak üç defa "*İşte, dünyanın selametini sağlayan kutsal haç! Geliniz, diz çöküp ona saygı gösterelim!*" sözlerini söyler. Bu sözlerin ardından örtüsü kaldırılmış olan haçı, önce rahip diz çökmüş biçimde, ardından da cemaat öper. Daha sonra Çarmıha geriliş ortamını yansıtan kutsal kitaptan ilgili bölümler çerçevesinde "Evharistiya Ayini" icra edilir ve ayinden sonra da ibadet tamamlanır.

Büyük Cumartesi (Paskalya Arifesi/Paskalya Nöbeti/Easter Vigil) adı ile de bilinen *Kutsal Cumartesi* Günü ise ayin, akşam icra edilmektedir. İsa'nın

dirilişinden önceki ve Paskalya Bayramı'nın gelişine hazırlık kabul edilen bu gün; “ışığın/ateşin ve Paskalya mumunun takdis edilmesi, kutsal kitabın okunması, Vaftiz ve Evharistiya Ayini” olmak üzere dört ana bölümden meydana gelmektedir. Burada, ağıtlar eşliğinde sembolik olarak İsa'nın çarmıhtaki olayı, ölümü anlatması yönünde ışıklar söndürülmekte ve İsa'nın dirilişini, dünya üzerindeki zaferinin ışığını sembolize eden ışık/ateş yakılmaktadır. Bu ışık/ ateş, Cumartesi Günü'nün ana temasını oluşturmaktadır. Din görevlisi, dualar eşliğinde ateşi/ışığı takdis ettikten sonra Paskalya Mumu'nun üzerine, dualar eşliğinde etrafına da o senenin tarihi ile birlikte bir haç çizmektedir. Haçın üzerine İsa'nın başlangıç ve son olduğunun ifadesi olan Alfa harfi, altına da Omega harfi yazılmaktadır. Bu işlemlerin ardından da Paskalya Mumu'nun yakılarak takdis edilmesi, şamdana yerleştirilmesi ve tütsülenmesi gerçekleştirilmektedir. Ayrıca İsa'nın şeytana karşı zafer kazanmasının simgesi olarak defneyaprağı da kilisenin içine yere serilmektedir. Çünkü İsa, Kudüs'e girerken ayaklarının altına palmye serilmiştir. Paskalya sevincini ifade eden Paskalya övgüsü ve günün anlamına ve önemine uygun olan kısımlar ile Mezmurlar okunmakta, ilahiler söylenmektedir. Bu okuma bölümlerinin tamamlanması ile birlikte Vaftiz, Konfirmasyon ve Evharistiya Ayini icra edilmektedir. Paskalya öncesi “Kutsal Hafta” içerisinde yer alan İsa'nın yargılama gününden önce insanların kendisini hesaba çekmesini sembolize eden *Kutsal Pazartesi*, gerçek pişmanlığın yansıması olarak günahkâr bir hayattan, inançlı bir yaşama dönüşün simgesi olarak kutlanan *Kutsal Salı* ve İsa vasıtasıyla bağışlanmanın ve duanın bu noktadaki önemini anlatan *Kutsal Çarşamba* günleri de bulunmaktadır⁸⁹.

⁸⁹ Erişim http://www.abcteach.com/free/r/rc_easter_uppermiddle_b.pdf,21.04.2016; Erişim <http://www.cidlms.org/Whatislent.pdf>, 12.05.2016; Stott, 1995:51; Erişim https://en.wikipedia.org/wiki/Maundy_Thursday, 12.06. 2016; Katar, 2003:94-154; Palmer, 2004:122-123; Ünal 2008:182-191; Köklü, 2006:51; Erişim <http://www.on5yirmi5.com/haber/inanc/din-adamlari/123655/papa-neden-ayak-yikiyor.html>, 16.04.2016; Erişim <http://www.luteryenkilisesi.org/vaazlar/LuteryenAyinKitabi.pdf>, 11.04.2016; Erişim http://www.katolikkilisesi.org/docs/a_yili/a_kutsal_hafta/kutsal_cuma.doc,11.12.2015; Erişim http://www.katolikkilise.si.org/docs/c_yili/c_kutsal.../c_kutsal_cumartesi.doc,11.12.2015; Demotses, “Holy Week Meditation and Study Guide”, Erişim http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith_8430, 25.11.2015; Yıldırım, 2005b: 124-125; Türkoğlu, 2006:85-87; Jacob, 1994:24-27; Katar, 2001:19-22; Katar, 1997:124; Stott, 1995:131-132; Yıldırım, 2005a:73

Kutsal Hafta'nın ardından da mutluluğun belirtisi olarak kiliselerin çiçeklerle süslediği, rahiplerin beyaz ve parlak elbiseler giydiği, İsa'nın dirilişinin simgesi olarak yumurtaların⁹⁰ hediye edildiği Paskalya⁹¹ ifa edilmektedir. Paskalya günü, (Pazar günü) bekleyiş bitmiş ve insanlığın kurtuluşu için İsa dirilmiştir. Hıristiyanlığın en büyük bayramlarından olan Paskalya Bayramı'nda; İsa'nın dirilişini anma adına şükür ilahisi ve duası yapıldıktan sonra kutsal kitaptan bazı bölümler (Elçilerin İşleri, Mezmurlar 117-118, Birinci Korintlilere Mektup 5, 6-8 ile Yuhanna 20:1-9...) okunmakta ve ardından da Paskalya ile özdeşleşmiş ve Paskalya başta olmak üzere tüm ibadetin ve pazar ibadetlerinin en önemli ögesi olan "Evharistiya" daha özel bir biçimde kutlanmakta ve ilahiler söylenmektedir. Paskalya bayramından sonraki (tarihleri değişkenlik gösteren) ilk Pazar, Aziz (şüpheci) Tomas'ın Pazarı; ikinci Pazar, Mür (Kokulu yağ) taşıyan kadınların ("Meryem, Mecdelli Meryem, Yuhanna (Havari) ve Havari Yakup'un annesi Meryem, Kleopas'ın karısı Meryem, Lazar'ın kızkardeşleri Marta ve Meryem, Suzanna, Hirodes'in kâhyası Kuza'nın karısı Yohanna") pazarı ve Ramiyeli Yusuf'u anma pazarı; üçüncü Pazar, İnmelilerin (Kötürüm Adam) pazarı; dördüncü Pazar, Samiriyeli kadının pazarı; beşinci Pazar, Anadan doğma görmez (Kör Adam) pazarı kutlanmaktadır. Paskalya'dan kırk gün sonra ise *İsa'nın Göğe Yükselişi* kutlanmaktadır. Paskalya'dan sonraki altıncı Pazar, İznik Konsili babalarının pazarı ve Paskalya bayramından elli gün, İsa'nın Göğe Yükselişi'nden on gün sonra da Kutsal Ruh'un havariler üzerine inişini konu edinen ve kilisenin kuruluş günü olan *Pentekost* kutlanarak Paskalya süreci⁹² sona erdirilmektedir⁹³.

⁹⁰ Günümüzde yumurtaların koku yapması sebebiyle, çikolata yumurtaların kullanıldığı da ifade edilmektedir(Türkoğlu, 2006:87).

⁹¹ Paskalya ayini ve uygulaması hakkında örnekler için bkz. Erişim <http://www.luteryenkilisesi.org/vaazlar/LuteryenAyinKitabi.pdf>, 11.04.2016; Erişim http://katolikkilisesi.org/docs/a_yili/a_paskalya_devresi/paskalya_bayrami.doc,11.04.2016.

⁹² Diğer bayramlar gibi Paskalya sonrasındaki bayram günleri de ikonografide kendisine yer bulmuştur.

⁹³ Erişim http://odegr.co/tourkika/kyriakodro/anagnwsmata_kyriakwn_maiou_palaio_imerol_oyio.htm, 17. 06.2016; Erişim http://www.abcteach.com/free/t/rc_easter_uppermiddle_b.pdf, 22.04.2016; Türkoğlu, 2006:87-88, 91-92; Elliott, 2008:66-67; Jacob,1994:27-28;Katar,2001:21-22; Eroğlu, 2015: 172-174; Yıldırım, 2005a:71; Erişim <http://ciaofromdebbie.com/wp-content/uploads/2012/03/WhatIsEasterReadingComp.pdf>,21.04.2016; Katar, 2003:139-143; Erişim http://katolikkilisesi.org/docs/b_yili/b_paskalya_devresi/paskalya_bayrami.pdf, 11.03.2016; Aydın, 1995:70-71.

Sonuç

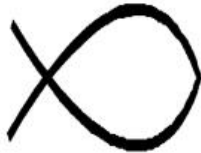
Hıristiyanlıkta özellikle Ortodokslar arasında ikonaların büyük bir yeri ve önemi vardır. İkonalar, Hıristiyan kutsal kitabındaki olayların duvarlara veya tablolara resmedilmesi olarak değerlendirilebilmektedir. Bu noktada Hıristiyan kutsal kitabının ana kaynağını oluşturan İsa Mesih, Hıristiyan ikonografisinin de en önemli figürüdür. Özellikle insanlığın kurtuluşu için kendisini feda etmesi, onu Hıristiyan teolojisinde daha da önemli bir konuma kavuşturmuştur. Dolayısıyla bu anlayış, Hıristiyan ikonografisine de aynı doğrultuda yansımıştır.

İsa Mesih, kendisini tüm insanlık için feda etmiş ve yeniden dirildikten sonra “Baba”nın sağına oturmuştur. Hıristiyan inancına göre şefaatçi konumunda olan İsa, Hıristiyan ibadetinin ve inancının da temel taşı olmuştur. Onun yeniden dirilişi de “Paskalya” olarak Hıristiyan tarihindeki yerini almıştır.

Paskalya dönemi, Hıristiyan inanç ve ibadetinde, öncesi ve sonrası ile uzun bir süreci kapsamaktadır. Özellikle Paskalya öncesi *Lent Dönemi* olarak da isimlendirilen süreçteki “*Kutsal Hafta*” içerisindeki günler, çok önemlidir. Bu günler, Hz. İsa’nın yakalanma, çarmıha gerilme ve dirilme olaylarının ibadete yansımaları olara dikkat çekmektedir. Diğer özel günler gibi Paskalya’da da en önemli uygulama olarak “Evharistiya” yer almaktadır. Çünkü Paskalya’nın temelini İsa, özellikle onun ölüm ve diriliş süreci oluşturmaktadır. Bu önemi doğrultusunda Hz. İsa’nın çektiği eziyet ve yaşadığı diğer olaylar, hem ikonografiye hem de Hıristiyan inanç ve ibadetine aynı ölçüde yansımıştır.

EKLER:

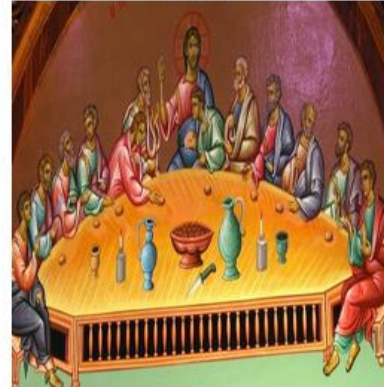
Şekil 1

İkona 1

İkona 2

İkona 3

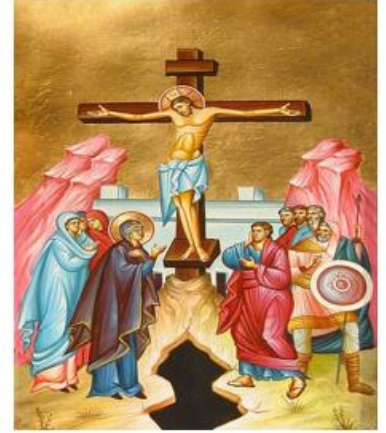
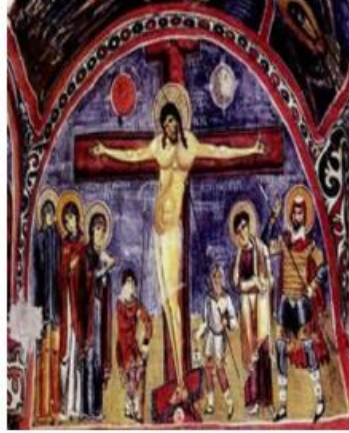
İkona 4

İkona 5

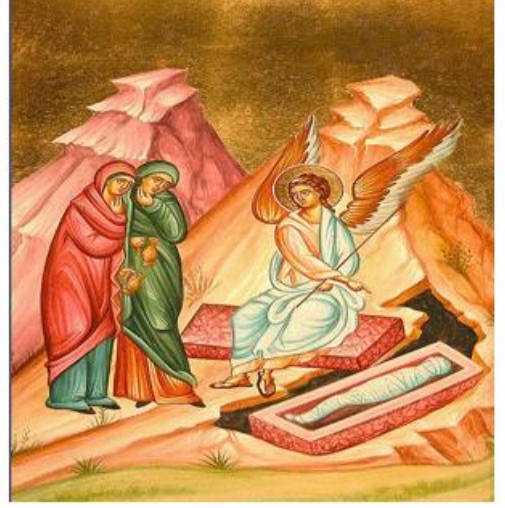
İkona(lar) 6

İkona 7

İkona 8

İkonalar 9

İkona 10

İkona 11

Not: İkonalar, genel olarak <http://www.timeturk.com/tr/2012/05/27/hz-isa-nin-carmiha-gerildigi-tarih-3-nisan-33.html>; <http://kisa.cames.blogspot.com.tr/2015/02/bizans-ikonolari.html>; <http://www.sabbathcovenant.com/newdoctrine/jesuschristisheantichrist.htm>; <http://www.stgeorgegreenville.org/PictureGallery/Icons%20Iconostasis/IconostasisIcons/index.htm> gibi internet adreslerinden alınmıştır.

KAYNAKÇA

- ADAM, Sarkis, “Ermeni yaşamında Vartavar-İsa’nın suret değiştirme yortusu (İzzet Yortusu) Gelenekleri”, Erişim <http://akunq.net/tr/?p=35629>, 01.06.2016.
- AKKAYA, Tayfun, (2000), *Ortodoks İkonaları*, İstanbul.
- ALANTAR, Hüseyin, “İkona”, Erişim <http://www.usdusunveotesi.net/yazilar2.asp?yno=212&bant=5&kanto=5>, 15.02.2016.
- ALBAYRAK, Kadir, (2004), “Dinsel Bir Sembol Olarak Haç’ın Tarihi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.19, s. 105-129.
- ARDIÇ, Necdet, On Üç Ve Hakikat-İ İlâhiyye, Erişim <http://www.islamvetasavvuf.org/dosya/kitap/tbkitap/13.pdf>, 01.03.2016.
- ARZY, Shahar, IDEL, Moshe –LANDIS, Theodor –BLANKE, Olaf , (2012), “Vahiyler Niçin Hep Dağlarda Geldi? Mistik Tecrübelerin Bilişsel Nörobilim ile İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çev. Ali Kuşat-M. Mücahid Atik-Yasin Yaylagül-Selma Mert, 12/1, S.14, s.89-99.
- Aslanapa, Oktay-Mansel, M. Arif, *Sanat Tarihi*, İstanbul, 1973.
- ATEŞ, Süleyman, (b.y.?), Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali, Ankara.
- AYDIN, Mehmet, (1995), *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, Ankara.
- AYDIN, Mahmut, (2005-2006), “Yahuda İskaryot Bir Hain mi? Yoksa Bir Kahraman mı?”, *Milel Ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Yıl 3, S. 1-2, Aralık-Haziran, s.7-37.
- AYDIN, Mahmut, (2007a), “İsa-Mesih’in Ölümünden Dirilmesi Hakikat mi Mitoloji mi?”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 24-25, s. 87-116.
- AYDIN, Mahmut, (2007b), “Birbirine Tezat İki Farklı İsa Portresi”, *Milel Ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1, Ocak-Nisan, s.143-156.
- AYDIN, Fuat, (2015), *Hristiyanlık*, Sakarya.
- BALDOVİN, John F., (2005a), “Easter”, *Encyclopedia of Religion*, USA, C. 4, s. 2579-2580.
- BALDOVİN, John F., (2005b), “Christmas”, *Encyclopedia of Religion*, USA, C. 3, s. 1756-1757.
- BARA, Adriana, (2006), *The Gospels in Icons According to The Eastern Orthodox Tradition*, (A Thesis in Department of Theological Studies), Canada.
- BARDAKÇI, Hasan, (2012), *Kültür ve Ticaret*, İstanbul.
- BELLENİR, Karen (Ed.), (2004), *Religious Holidays and Calendars An Encyclopedic Handbook*, USA.
- BIEZEN, Jan Van, “Icons of the Dodekaorton”, http://www.janvanbiezen.nldodekaorton_icons.html, 15.02.2016.
- CORMACK, Robin, (2007), *Icons*, Harvard University Press.
- CÖMERT, Bedrettin, (1999), *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara.
- ÇETİN, Hülya, (2012), *Hz. İsa’nın Dağdaki Vaazının Hristiyanlık Açısından İncelenmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- DEMOTSES, Andrew, “Holy Week Meditation and Study Guide”, <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith/8430>, 25.11.2015.

- EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Hazret-i İsa’ya Hainlik Eden Kim?”, Erişim <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-ekrem-bugra-ekinci/583953.aspx>, 17.06.2016
- ELİADE, Mircea, (2000), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 3, İstanbul.
- ELLİOTT, J.K., (2008), *The Apocryphal Jesus*, New York.
- ELWOOD, Robert S.-ALLES, Gregory D., (2007), *The Encyclopedia Of World Religions*, USA.
- ERBAŞ, Ali, (1998), *Melekler Alemi*, İstanbul.
- ERBAŞ, Ali, (2003), *Hıristiyanlıkta İbadet*, İstanbul.
- ERBAŞ, Ali, (2013), “Hıristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed. Ali Erbaş, Eskişehir.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet, (2015), “Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ed. Baki Adam, Ankara.
- ERSOY, Necmettin, (2000), *Semboller ve Yorumları*, İstanbul.
- FERREL, Vance, (2003), *Christmas, Easter, and Halloween*, USA.
- FLİNN, Frank K., (2007), *Encyclopedia of Catholicism*, USA.
- GAZİOĞLU, Hüseyin Hakan, “Bizans İkonalarına Genel Bir Bakış Ve Post-Bizanten Dönem Girit ve Moskova Okulları”, Erişim https://www.academia.edu/3196865/Bizans_ikonalar%C4%B1na_genel_bir_bak%C4%B1%C5%9F_post-bizanten_d%C3%B6nem_girit_ve_moskava_okullar%C4%B1, 21.02. 2016.
- GÖMEÇ, Saadettin, (2011), *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Ankara.
- GUİLEY, Rosemary Ellen, (2001), *The Encyclopedia of Saints*, USA.
- GÜÇ, Ahmet, (1999), *Dinlerde Mabet ve İbadet*, İstanbul.
- HİLL, Elton G., (2000), *İsa O’dur*, Çev. Hande Taylan, İstanbul.
- Erişim <http://blog.kavrakoglu.com/tag/pantokrator-isa>, 23.05.2016
- Erişim <http://campus.udayton.edu/mary/resources/icon3.html>, 14.03.2016.
- Erişim <http://ciaofromdebbie.com/wp-content/uploads/2012/03/WhatIsEasterReadingComp.pdf>, 21.04.2016.
- Erişim http://deutschstudent.de/forum/viewthread.php?thread_id=551, 11.06.2016.
- Erişim <http://ecumenical-catholic-communion.org/eccpdf/lent.pdf>, 02.05.2016.
- Erişim <http://intranet.cbhslewisham.nsw.edu.au:82/sor/supdocs/Public%20Worship.pdf>, 15.04.2016.
- Erişim http://kariye.muze.gov.tr/tr/muze/eserler/dis-narteks-mozaikleri/parekklesion_40.html, 11.04.2016.
- Erişim http://katolikkilisesi.org/docs/b_yili/b_paskalya_devresi/paskalya_bayrami.pdf, 11.03.2016.
- Erişim <http://luhot.ru/uploads/%D0%A1%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%BB%D0%B8-4/Akimoveng.pdf>, 15.04.2016.
- Erişim <http://museumofrussianicons.org/research/index.php?cID=266>, 14.05.2016.
- Erişim http://oodegr.co/tourkika/synaksaristis/vioi_ayiw_n_syna3aristis.htm, 01.03.2016.
- Erişim http://oodegr.co/tourkika/eortes/eortes_panagias.htm, 18.02.2016
- Erişim <http://orthodoxinfo.com/praxis/guidech1.pdf>, 14.04.2016.
- Erişim https://orthodoxwiki.org/Icon_corner, 25.05.2016.
- Erişim <http://orthodoxwiki.org/Synaxarion>, 01.03.2016.

- Erişim <http://psychiclibrary.com/beyondBooks/archangels-for-healing>, 12.06.2016.
- Erişim <http://toplumvetarih.blogcu.com/musevilik-ve-hiristiyanlikta-el-ayak-yikama-ayini/851337>, 15.04.2016.
- Erişim <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=37224&start=15>, 18.02.2016.
- Erişim <http://212.174.25.55/ayasofya/AyasofyaFreskIsmailKose.html>, 15.04.2016.
- Erişim http://www.abcteach.com/free/r/rc_easter_uppermiddle_b.pdf, 22.04.2016.
- Erişim http://www.agapekilisesi.com/gursel_aydar/isa_mesih_gunahkar_kadin.htm, 15.04.2016.
- Erişim <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/5744/perdeyle-ayrilan-ibadethane-meryem-kilisesi>, 20.02.2016.
- Erişim <http://www.angelsbysharae.com/ArchangelsList.html>, 13.06.2016.
- Erişim <http://www.champagnat.org/shared/prayers/What%20is%20the%20Meaning%20of%20Lent.pdf>, 01.05.2016.
- Erişim <http://www.cidlcms.org/Whatislent.pdf>, 12.05.2016.
- Erişim <http://www.elpenor.org/athos/en/e218ci4.asp>, 27.02.2016.
- Erişim <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith7118>, 23.11.2015.
- Erişim http://www.goarch.org/special/listen_learn_share/nativity, 12.04.2016.
- Erişim <http://www.gocregina.com/assets/Documents/The%20Nativity%20of%20our%20Lord.pdf>, 13.04.2016.
- Erişim http://www.gresham.ac.uk/sites/default/files/31mar15richardharries_pietainart.pdf, 01.03.2016.
- Erişim <http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=7615>, 21.02.2016.
- Erişim <http://www.iconrussia.ru/eng/iconography/398/?icon=1>, 13.03.2016.
- Erişim http://www.incilturk.com/hristiyanlikla_ilgili_sorular/ixoye_ne_demek_anlami.htm, 03.03.2016.
- Erişim http://www.janvanbiezen.nl/despotic_icons.html, 27.02.2016.
- Erişim https://www.jyu.fi/taidehistoria/icons/the_transfiguration.html, 03.04.2016.
- Erişim http://www.katolikkilisesi.org/tr/liturgy_a.html#, 20.12.2015.
- Erişim <http://www.katolikkilisesi.org/docs>, 11.12.2015.
- Erişim <http://www.luteryenkilisesi.org/vaazlar/LuteryenAyinKitabi.pdf>, 11.04.2016.
- Erişim <http://www.megarevma.net/eikonalar.htm>, 15.02.2016.
- Erişim http://www.minidev.com/kulturler/kulturler_ermeni_bayram.asp, 01.06.2016.
- Erişim <http://www.meryemana.net/books/vaazlar-guncel/sayfa-147>, 11.04.2016.
- Erişim <http://www.museumofrussianicons.org/pdf/JournalOfIconStudies/IconTerms2014Opt.pdf>, 02.03.2016.
- Erişim http://www.newliturgicalmovement.org/2005/08/order-and-symbolism-of-iconostasis.html#_VtDJYn2LTcs, 27.02.2016.
- Erişim <http://www.on5yirmi5.com/haber/inanc/din-adamlari/123655/papa-neden-ayak-yikiyor.html>, 16.04.2016.
- Erişim <http://www.orthodoxroad.com/christs-descent-into-hell-icon-explanation>, 13.06.2016.

- Erişim <http://www.ortodokslartoplulugu.org/bayramlar-yortular-kutlamalar>,10.03.2016.
- Erişim <http://www.ortodokslartoplulugu.org/makaleler>,11.03.2016.
- Erişim <http://www.ortodoksluk.org/ikonalarintefsiri-isamesih.html>,18.03.2016.
- Erişim <http://www.patrickcomerford.com/2010/04/transfiguration-finding-meaning-in.html>,15.04.2016.
- Erişim http://www.pigizois.net/Turkey/arxeia_diafora/ISTAVROZ.pdf,12.04.2016.
- Erişim <http://www.pravoslavie.ru/english/48309.htm>,13.04.2016.
- Erişim http://www.rehberobasi.org/forum_posts.asp?TID=426,15.02.2016.
- Erişim <http://www.sspp.ca/Icons%20and%20Iconography%20updated%2011-21-2010-cg.pdf>,20.02.2016.
- Erişim <http://www.stgeorgegreenville.org/OurFaith/Icons2/Icon%20Display/PDF%20Documents/Icons tasis. pdf>,15.04.2016.
- Erişim https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Magdalene, 11.05.2016
- Erişim https://en.wikipedia.org/wiki/Seven_Archangels, 14.05.2016.
- Erişim <https://rcg.org/articles/ttmol.pdf>, 20.04.2016
- Erişim [https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0kon_\(din\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0kon_(din)),16.02.2016.
- Erişim <https://tr.wikipedia.org/wiki/Paskalya>,13.04.2016.
- Erişim <https://tr.wikipedia.org/wiki/On%C3%BC%C3%A7>,01.03.2016.
- Erişim https://www.edulink.networcs.net/sites/teachlearn/RE/Resources/Jewish%20Way%20of%20Life%20Teach_ers%20Notes.pdf, 13.05.2016.
- İŞİK, Hidayet,(1997), “Dinî Kökeni Açından Noel ve Yılbaşı”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.7, s. 448-458.
- “İkonaklazm (İkona Düşmanlığı)”, Erişim http://www.oodegr.com/tourkika/eortes/kyriaki_orthodoxias.htm, 18.02. 2016.
- JACOB, Xavier, (1994), *Hristiyan Kiliseleri ve İbadet Yerleri*, İstanbul.
- JACOB, Xavier-İANNİTTO,P.Luigi-HIDIROĞLU,Nilay,(Der.), (1994), *Hristiyan İnancı*, Çev. Leyla Alberti, İstanbul.
- KATAR, Mehmet, (1997), *Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamda Tövbe*, Ankara.
- KATAR, Mehmet, (1998),“Dinlerde Keffaret Anlayışı”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 44-58.
- KATAR, Mehmet, (2000), “Hristiyanlık’ta Kilise Takvimin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması” *Dinî Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 8, s. 23-46.
- KATAR, Mehmet, (2001), “Hristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Ocak-Nisan, C.3,S. 9, s. 7-27.
- KATAR, Mehmet, (2003), *Hristiyanlıkta Paskalya*, Ankara.
- KELLY, Anthony, (2006), “Easter and the Empty Tomb”, *Australian eJournal of Theology*, 7 (June), s. 1-7.
- KIRBAY, Ayça, (2010), *S.Ü. Edebiyat Fakültesi Koleksiyonunda Bulunan Dini Bir Tuvalin İkona İmajında Yorumlanması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- KİMBALL, Virinia, “The Bible and Ancient Liturgy: Good Friday Texts in the Eastern Orthodox Tradition”, <http://www.sbl-site.org/assets/pdfs/TB9LiturgyVK.pdf>,12.10.2015

- KOÇYİĞİT, Fazilet, (2009), “Tağar(St. Theodore) Kilisesi Duvar Resimleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 1, S. 26, s 141-164.
- KÖKLÜ, Arzu, (2006), *Hristiyanlık'ta ve İslam'da Resim*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- KUTSAL KİTAP, İstanbul 2009.
- KUZGUN, Şaban, (1996), *Dört İncil Farklılıkları Çelişkileri*, Ankara.
- KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, (2009), *Türkiye Protestan Ermenileri*, Ankara.
- KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, (2013), “II. İznik Konsili’ne İkonografik Açından Yaklaşım”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya, S. 16, Yıl 8, s. 153-172.
- KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, (2015a), “Kuran’daki ‘Renk’ Algısına ‘Mitolojik ve İkonografik Açından’ Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Türk İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, S. 2, Mart, s. 19-54.
- KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, (2015b), *İnanç Turizmi Açısından Türkiye’de Dini Mekânlar (Yahudilik-Hristiyanlık Örneği)*, Ankara.
- KÜÇÜK, Abdurrahman-TÜMER, Günay- Küçük, Mehmet Alparslan, (2015), *Dinler Tarihi*, Ankara.
- LEE, Jung Hye, (2004), *Bizans Siyasi ve Sosyal tarihinde Tasvir Kırıcılık (İkonoklazma) Hareketinin Başlangıç Dönemi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- MACİT, Nadim, “Dualist Teo-Stratejinin Batı Eksenini: Fener Patrikhanesi”, Erişim <http://www.21yuzyil.dergisi.com/assets/uploads/files/78.pdf>, 11.04.2016; *Memo Larousse Ansiklopedisi*, İstanbul 1991.
- MITCHELL, W.J.T., (1986), *Iconology: Image, Text, Ideology*, London.
- MITCHELL, W.J.T., (1993), “Iconology”, *New Princeton Encyclopedia of Poetry & Poetics*, s. 552-553.
- nationschurch-istanbul.weebly.com/.../isanin_son_gunleriyle_ilgili_oz_evraklar.docx, 14.05.2016.
- NES, Solrunn,(2004), *Mystical Language of Icons*, USA.
- ÖGEL, Bahaddin, (1993), *Türk Mitolojisi*, C. 1, Ankara.
- ÖGEL, Bahaddin, (1995), *Türk Mitolojisi*, C. 2, Ankara.
- ÖZBEK, İhsan, (2011), *İsa'nın Çarmıhtaki Yedi Sözü*, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul.
- PACK, David, (2008), *The True Origin of Easter*, USA.
- PAMİR, Dominik, (Çev.), (2006), *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, İstanbul.
- PALMER, Martin, (2004), *World Religions*, Singapore.
- RENAN, (1992), *İsa'nın Hayatı*, Çev. Ziya İhsan, İstanbul.
- SAFRA, Jacob E. –AGÜİLAR, Jorge, (Ed.), (2006), *Britannica Encyclopedia Of World Religions*, Cauz.
- SALAMONE, Frank, (Ed.), (2004), *Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*, New York.
- STOTT, John, (1995), *Authentic Christianity*, Chosen and Introduced: Timothy Dudley-Smith, Inter Varsity Press.
- TALLEY, Thomas J., (2005), “Christian Liturgy Year”, *Encyclopedia of Religion*, USA, C. 3, s. s. 1741-1743.
- TARASOV, Oleg, (2002), *Icon and Devotion*, Trans. RobinMilner-Gulland, London.

- TRADİGO, Alfredo, (2004), *Icons and Saints of the Eastern Orthodox Church*, Trans. Stephen Sartarelli, Milan.
- TÜMER, Günay, (1991), “Aslı Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, Ankara, s. 496-497.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 1983.
- TÜRKOĞLU, Ali Ekber, (2006), *Geçmişte ve Günümüzde Antakya’da Hıristiyanlık*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- ULAŞ, Pavlos, “Hıristiyanlıkta Melekler”, Erişim <http://ortodokshristiyanlik.blogspot.com.tr/2015/07/melekler.html>, 14.06.2016.
- ULUTÜRK, Muammer, (2005), *Hıristiyanlıkta Havarilik*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- ÜNAL, Mustafa, (2008), *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, IQ Yayıncılık, İstanbul.
- WILKINSON, Philip-CHARİNG, Douglas, (2004), *Encyclopedia of Religion*, London.
- WILLIAMSON, Williamson, (2004), *Christian Art*, Oxford.
- YERTON, Dale, (2014), *Kutsal Kitap’ta Yolculuk*, GDK Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Münir, (2005a), “Ortodoks Kilisesinde Paskalya”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 21, s. 67-76.
- YILDIRIM, Münir, (2005b), *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Ankara 2005.
- YILMAZ, Nilay, (1993), *Ayasofya Müzesi’ndeki İkonalar Kataloğu-I*, Ankara.
- YÖRÜKOĞLU, Tamer, (2006), *Batılılaşma Devri Resim Sanatında Edirne Bulgar Kilisesindeki İkonaların Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne.